

C O V V S

1945: 5 MEI EN 15 AUGUSTUS

Het verschil – De overeenkomst – Hoe verder?

COLOFON

Samenstelling: COVVS

Eindredactie: Wim D. Visser

Ontwerp: suggestie & illusie te Utrecht

Foto's: Mark Pereboom

Deze uitgave is mogelijk gemaakt dankzij een royale subsidie van het vfonds
Bijdragen van de BankGiroloterij en de Lotto maken het werk van het vfonds mogelijk

1945: 5 MEI EN 15 AUGUSTUS

Het verschil – De overeenkomst – Hoe verder?

Inhoudsopgave

OPENINGSWOORD - Dik de Boef	5
HET BIJZONDERE VAN DE HERDENKING OP 15 AUGUSTUS - E. Mutter	8
DE BETEKENIS VAN HET INDISCH HERINNERINGSCENTRUM EN DE TENTOONSTELLING 'HET VERHAAL VAN INDIË' - Yvonne van Genugten	12
HERINNEREN IN DE TOEKOMST - Wimar Jaeger	15
IEDER KIND OP KAMPBEZOEK - Wimar Jaeger	21
VERSLAGEN GESPREKSGROEPEN:	
Verslag discussiegroep 1	26
Verslag discussiegroep 2	28
Verslag discussiegroep 3	31
BIJLAGEN	
Programma	35
Lijst met deelnemende organisaties	36

Openingswoord

Dik de Boef, voorzitter COVVS

Gerrit Kouwenaar zei onlangs in een interview in het NRC over de rol van de vijftigers het volgende: "Geen gerijmel. Geen voorgeschreven dreun. De oorlog was voor ons allemaal cruciaal geweest. De wereld was voorgoed veranderd. We moesten niet voortzetten wat al was". Iets hiervan geldt ook voor ons. De oorlog en de naoorlogse ervaringen hebben ons getekend. En nu velen die de oorlog bewust en aan den lijve hebben ondervonden er niet of binnenkort niet meer zijn, moeten wij wegen vinden om gezamenlijk zorg te dragen voor het behoud van een kostbaar erfgoed zoals verwoord in: 'Dat nooit weer'.

THEMADAG

Deze themadag vandaag is een direct uitvloeisel van de conferentie "Het verleden verankeren in de toekomst" die het COVVS organiseerde in november 2010. Wij hebben toen gezocht naar oplossingen om de lessen en ervaringen die zijn opgedaan tijdens en na de Tweede Wereldoorlog zeker te stellen en door te kunnen geven. Wij deden dit als leden van organisaties die voortkomen uit de geschiedenis van die oorlog.

Het was voor het eerst dat er in Nederland op deze wijze een uitwisseling plaatsvond tussen 'de twee kanten' van de Tweede Wereldoorlog. Dat wil zeggen tussen personen uit organisaties die voortkomen uit de oorlog in Azië, met name het voormalig Nederlands-Indië, en zij die de oorlog in Europa hebben meegemaakt. Beide groepen deelden hun kennis en ervaringen en zochten naar overeenstemming om daar waar mogelijk vormen van samenwerking te ontwikkelen. Het doel van de conferentie was om deze geschiedenis, en de morele implicaties ervan alsmede de herinnering, niet verloren te laten gaan in de hoop dat de mensheid er iets van zou leren.

Ik stelde toen in mijn openingswoord dat de kennis over wat er gebeurd is tijdens de Japanse bezetting van Nederlands-Indië en de nasleep ervan gedurende de Bersiap-periode, pas laat

verankerd is in ons collectieve geheugen. Vandaag willen wij van gedachten wisselen over de overeenkomsten en de verschillen tussen wij die de oorlog in Europa en zij die de oorlog in Nederlands-Indië hebben meegemaakt en hoe we samen verder kunnen. Doel daarbij is het kweken van wederzijds begrip en het delen van kennis en ervaring. Aangezien wij hiermee enigszins helder willen krijgen waarom die verankering zo laat plaatsvond, hebben wij gemeend de gevolgen en de betekenis van de Tweede Wereldoorlog in het voormalig Nederlands-Indië centraal te moeten stellen. Dit zal gebeuren door een tweetal inleidingen: één over de functie en betekenis van het Indisch Herinneringscentrum door de directeur Yvonne van Genugten. De andere over de betekenis van de 15 augustus-herdenking voor Nederland door de heer E. Mutter, bestuurslid van de Stichting 15 augustus. Wij hopen dat zo het verschil en de overeenkomsten met de oorlog in Europa duidelijk kunnen worden. In de middag is er voor alle deelnemers ook een rondleiding geprogrammeerd van de tentoonstelling 'Het verhaal van Indië' die hier in Bronbeek is ingericht. De derde inleiding is die van Wimar Jaeger, bestuurslid van het Nederlands Dachau Comité. Hij zal ingaan op het voorstel dat op de conferentie van november 2010 gedaan werd, om in het curriculum van het onderwijs te laten opnemen dat alle scholieren eenmaal een bezoek dienen te brengen aan een kamp in Nederland, Europa of Indonesië. Inmiddels is er in samenwerking met het Nationaal Comité 4 en 5 mei een haalbaarheidsonderzoek gestart in verband hiermee. Wij hebben gemeend dat het brengen van een bezoek aan een herinneringscentrum, verzetsmuseum, of instellingen die een relatie hebben met de Tweede Wereldoorlog, ook in de plaats kunnen komen van een bezoek aan een kamp. Dit is mogelijk ook een haalbaarder doelstelling.

TWEE DATA: 5 MEI EN 15 AUGUSTUS

De oorlog begon voor Nederland in Europa op 10 mei 1940 en in Nederlands-Indië in januari 1942. Het einde kent ook twee verschillende data: 5 mei 1945 en 15 augustus 1945. Het aandeel

van de Nederlandse Antillen en Suriname laten we vandaag buiten beschouwing, al is dat aandeel er zeker geweest. Wie hier meer over wil weten kan dat vinden in het boek: 'Oorlogserfgoed overzee' van Esther Captain en Guno Jones.

In deze openingspeech wil ik, zonder het gras voor de voeten van de andere sprekers weg te maaien, graag iets zeggen over overeenkomst en verschil tussen de oorlog in Nederlands-Indië en die in Nederland. De overeenkomsten zijn veel groter dan door velen van ons misschien wel gedacht wordt. En niet alleen vanwege het feit dat het hele Koninkrijk der Nederlanden op enig moment betrokken was bij die Tweede Wereldoorlog. Nee, want al in het prille begin van de oorlog, namelijk op 19 en 20 juli 1940, werden in Noord- Brabant 231 vrouwen en mannen uit Nederlands-Indië, die op dat moment hier verbleven, door de Duitsers in gijzeling genomen. Daarvan werden vijftien vrouwen korte tijd geïnterneerd in kamp Ravensbrück. Aan de kant van de mannen werden daar op 7 oktober 1940 nog eens honderd zestien personen aan toegevoegd. Zij kwamen uit alle lagen van de bevolking en werden opgesloten in Haaren en Sint-Michiëlsgestel. Vervolgens werden zij op transport gesteld en kwamen terecht in het concentratiekamp Buchenwald. Later keerden zij weer terug naar Nederland om opnieuw opgesloten te worden in Haaren en Sint-Michiëlsgestel. Zij werden gegijzeld omdat de autoriteiten in het voormalig Nederlands- Indië een aantal Duitsers die daar verbleven gegijzeld hadden. In totaal hebben er in Haaren en Sint-Michiëlsgestel rond de 4000 gijzelaars gevangen gezeten, waaronder de schrijver Simon Vestdijk, de astrofysicus Marcel Minnaert en de historicus Pieter Geyl. Wie meer wil weten over dit stuk bijna onbekende geschiedenis kan dat vinden in de uitgaven van de Stichting Vriendenkring Haaren.

OVEREENKOMSTEN EN VERSCHILLEN

De kampen in Europa en Azië, hoe verschillend ook naar locatie en gezag, hadden als overeenkomst dat er geweld en honger heersten en mensen opgesloten werden om dwangarbeid te verrichten. De dwangarbeid met de dood als gevolg maakt de overeenkomst helder. Dat geldt zeker als wij ons realiseren dat de Japanners alleen al vanuit Java tussen de 4 en 10 miljoen Javaanse dwangarbeiders rekruteerden: de romusha's. Hiervan werden er door de Japanners 270.000 te werk gesteld aan de beruchte Birma Spoorweg, waartoe

ook Wim Kan en vele anderen Nederlands-Indiërs behoorden. Van deze romusha's werden slechts 52.000 mensen gerepatriëerd. Dit betekent dus een dodenpercentage van 80% (deze cijfers zijn ontleend aan de U.S. Library of Congress: zie hun website). Dit wil niet zeggen dat er geen verschillen zouden bestaan. Het nazi-regime baseerde zich op de perfide ideologie van de Unter- und Übermensch, een ideologie die de Japanners niet hadden. De Übermensch was de Ariër, waartoe vanzelfsprekend het Duitse volk behoorde met uitzondering van de Joden, de Sinti en Roma, de geestelijk gehandicapten en de homoseksuelen. Gedurende de oorlogsperiode gold dit ook voor de door Duitsland bezette landen. Door het virulente antisemitisme, dat hoofdbestanddeel was van de nazi- ideologie, mondde dit uit in de moord op 6 miljoen joden. Bij ons staat dit bekend als de Holocaust, of Shoah. Nazi-Duitsland kende vernietigingskampen met gaskamers en crematoria gebouwd in Polen, zoals Sobibor, Belzec, Treblinka, Majdanek en Auschwitz. Minder bekend zijn de 1,5 miljoen joden die het slachtoffer werden in de Oekraïne, Rusland en Wit-Rusland. Zij werden vermoord door kogels. Babi Yar, een ravijn in de buurt van Kiev, staat symbool voor deze moord. Het zijn schanddaden die nooit en te nimmer vergeten mogen worden.

Een groot verschil is dat de oorlog in Europa voor Nederland op 5 mei 1945 over was en dat in Azië de oorlog nog tot 15 augustus 1945 duurde. Bovendien brak daarna de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd uit, de Bersiap-periode, met veel geweld en bloedvergieten. Dan worden tot tweemaal toe de wapens opgenomen door Nederland, dat zich niet kon vinden in een onafhankelijk Indonesië. De terugkeer naar Nederland na de Bersiap-periode is voor velen, die vaak generaties lang in Nederlands-Indië hadden gewoond en gewerkt, traumatisch geweest. Nederland was in de roes van de wederopbouw en had genoeg aan de eigen oorlogsverhalen en geen behoefte om er nieuwe verhalen bij te krijgen. De ontvangst van de repatrianten was ronduit kil. Hoe je ook staat tegenover de koloniale geschiedenis van Nederland, de koloniale geschiedenis is een integraal deel van de geschiedenis van het Koninkrijk. Vandaag de dag kunnen we zeggen dat met het excuus van de ambassadeur op 9 december jongstleden voor de moordpartij in Rawagede een nieuw hoofdstuk is geopend in de relatie met Indonesië.

LESSEN TREKKEN UIT DE GESCHIEDENIS

Het is van belang de geschiedenis van het toenmalige Koninkrijk der Nederlanden niet te laten wegzinken in de vergetelheid. Dit is noodzakelijk om lessen uit die geschiedenis te kunnen trekken. Zoals aan het einde van de Tweede Wereldoorlog de Europese- en Internationale gemeenschap hun les, onder andere, trokken uit 'Dat nooit weer' met de oprichting van de Europese Gemeenschap van Kolen en Staal, waaruit de Europese Unie is ontstaan, de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en de oprichting van de Verenigde Naties.

Wij hebben gemeend ons schoolproject 'Herinneren in de toekomst' te moeten starten met als doel lessen te trekken uit de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, daarbij rekening houdend met het historische gegeven dat er in de loop van de tijd nieuwe gegevens over de Tweede Wereldoorlog boven water kunnen komen, die aan bestaande kennis en ervaring toegevoegd dienen te worden.

We moeten dan wel uitgaan van de context waarin zaken zich hebben afgespeeld en niet reageren op ieder bericht in de media naar aanleiding van elk nieuw boek. Dit gebeurt nu door de PVV met haar oproep aan de huidige regering om excuus te maken voor het 'wegkijken' van de toenmalige regering in Londen ten aanzien van de Jodenvervolging. Daarbij wordt voorbij gegaan aan het feit dat koningin Beatrix dit excuus namens Nederland al in 1995 in de Knesset, het Israëliëse parlement, heeft gemaakt. Hierbij horen ook de feiten dat Nederland de enige staking in oorlogstijd heeft gekend als protest tegen de Jodenvervolging, namelijk de Februaristaking van 1941. Ook zijn er 5000 Yad Vashem- onderscheidingen aan Nederlanders toegekend van de in totaal 23.250 die er zijn uitgereikt. Excuus moet functioneel zijn voor hen die het excuus ontvangen. Excuus voor de bühne klinkt wel mooi, maar is weinig zinvol en holt de waarde van het excuus uit. We komen dan in een spiraal terecht zonder einde en zijn de geschiedenis naar de mode van de dag aan het herschrijven. Veel verstandiger is het om de humanistische grondslagen van de maatschappij te verstevigen, opdat niemand meer op de gedachte komt deze gruwelen te herhalen. Het is verstandiger het collectieve schuldgevoel te verlaten. Nooit en te nimmer kan een heel volk verantwoordelijk gesteld worden voor het falen van individuen. Er zullen in iedere samenleving altijd mensen zijn die

zich inzetten voor de medemens en zich verzetten tegen politieke en gerechtelijke willekeur en onrecht.

Ik wil graag nog een opmerking maken over een tekst die ik onlangs gelezen heb in deel 2 van de dagboeken van Victor Klemperer, een joodse filoloog die gehuwd was met een Arisch vrouw die de oorlog in Dresden overleefde. Op 19 april 1942 ontmoet zijn vrouw Eva hun vroegere timmerman Lange, gekleed in korporaalsuniform. Lange vertelt haar over Holland waar hij als Duitser geweest was. Over de Nederlanders zegt hij, in mijn woorden vertaalt: "ik trof een vijandige bevolking, gesloten deuren en geen glas water te krijgen". De soldaat beleefde de sfeer in Holland toen geheel anders dan de grijstinten waarin wij nu zouden moeten geloven. Het schoolproject is ook opgezet om deze kant van de oorlog over het voetlicht te brengen.

Het bijzondere van de herdenking op 15 augustus

E. Mutter

Voor ik aan de behandeling van de verschillende onderdelen van deze themadag kom, wil ik u eerst een kort overzicht geven over hoe het Indisch Monument aan de Waterpartij in het Westbroekpark in Den Haag tot stand is gekomen.

Vóór augustus 1970 was er geen centrale herdenking van de capitulatie van Japan. Op 15 augustus 1970, was het 25 jaar geleden dat Japan capituleerde en er een einde kwam aan de oorlog in de Pacific. En dat betekende in feite ook het einde van de Tweede Wereldoorlog. Deze eerste centrale herdenking op 15 augustus 1970 werd in het Congresgebouw in Den Haag gehouden in aanwezigheid van Koningin Juliana, Prinses Beatrix, Prins Claus en jhr. Tjarda van Starckenborgh Stachouwer, de laatste Gouverneur-Generaal van Nederlands-Indië. Ingenieur Vrijburg was een van de initiatiefnemers van deze plechtigheid. Na afloop was er een druk bezochte pasar baroe aan de Frederik Hendriklaan. Deze herdenking droeg als motto 'Eenmaal; Voor de eerste maal; Voor de laatste maal.' Niets bleek echter minder waar.

Na de eerste zeer geslaagde en druk bezochte herdenking kwamen tot de conclusie dat er blijkbaar een grote behoefte bestond om stil te staan bij deze herdenkingsdag. Onder de mensen die de Japanse bezetting in Indië hadden meegemaakt, werd de vraag gesteld of er in de toekomst toch niet een periodieke herdenking gehouden zou moeten worden. Vrijburg opperde de mogelijkheid om in 1980 wederom een herdenking te organiseren. Een groot aantal Indische organisaties zegden hun medewerking toe met als resultaat de oprichting van de Stichting Herdenking 15 augustus 1945 op 24 januari 1980. De herdenking van 1980 vond plaats in de Jaarbeurshallen in Utrecht en ook daar was de publieke belangstelling overweldigend groot. De Stichting stelde zich tot doel om in de lustrumjaren een grote herdenking in Den Haag te organiseren en in de tussenliggende jaren eenvoudige herdenkingen te houden elders in het land. Tussen 1980 en 1985 zijn er

ook nog drie bescheiden herdenkingen gehouden die echter matig werden bezocht. Vrijburg, de eerste voorzitter van de Stichting, trad in 1985 om gezondheidsredenen af en werd opgevolgd door R. Boekholt, brigadegeneraal b.d. tit.

OPRICHTING STICHTING INDISCH MONUMENT

In het voorjaar van 1986 werd door een aantal prominente Nederlanders, waaronder Samkalden de burgemeester van Amsterdam, de Stichting Indisch Monument opgericht. Samkalden entameerde het voorzitterschap, terwijl de heer Verhey, een oud verzetsstrijder en wethouder te Amsterdam, voorzitter werd van het comité van uitvoering. Samkalden was in Indië ambtenaar Binnenlands Bestuur geweest en had in verschillende Japanse kampen gevangen gezeten.

Voor het realiseren van het Indische monument werd een prijsvraag uitgeschreven. Uit 33 inzendingen werd in 1987 het ontwerp van de beeldhouwster Jaroslawa Dankowa, door zowel de Stichting Indisch Monument als door de Gemeente Den Haag, uitverkoren als het meest geschikte ontwerp. Op 15 augustus 1988 woonden, zelfs vanuit het buitenland, veel mensen de onthulling van het Indisch Monument door Koningin Beatrix bij. Het monument kreeg als devies mee: 'De Geest Overwint'. Daarmee had de Indische gemeenschap, 43 jaar na het einde van de oorlog, eindelijk haar eigen monument. Met dit monument wordt de nagedachtenis geëerd van alle gevallen en gedenken we allen die hebben geleden onder de bezetting van Nederlands-Indië: de militairen van de strijdkrachten te land, ter zee en in de lucht, zij die hebben gediend bij de koopvaardij en de gouvernementsmarine, de burgers en krijgsgevangenen die hebben geleden in de Japanse concentratiekampen, zij die buiten de kampen ontberingen leden, het Indische verzet, de vele slachtoffers onder de Indonesische bevolking en, last but not least, de honderdduizenden Indonesische dwangarbeiders of romusha's. Samkalden stelde in zijn rede dat het monument er was voor drie groepen: "de mensen die het uiterste gaven, de mensen die verder

konden leven en de mensen die er niet bij waren.” De eerste groep wordt geëerd, de tweede heeft iets om bij stil te staan en te eren en de derde kan er lering uit trekken.

In juni 1989 werd in overleg met de aangesloten Indische organisaties besloten dat de jaarlijkse herdenking op 15 augustus uitsluitend in Den Haag zou worden gehouden en niet meer elders in het land. Hiermee kreeg de herdenking van de oorlog in Indië nationale aandacht en trad het uit de schaduw van de herdenking van de oorlog in Europa. Het Indisch Monument geeft de mensen die in Indië de oorlog doormaakten vanaf dat moment een zichtbare identiteit. De herdenking op 15 augustus werd een nationale herdenking, waarbij nadrukkelijk de restrictie moet worden gemaakt dat het hier een nationale herdenking voor een specifieke groep betreft.

5 MEI - 15 AUGUSTUS

Hoe worden de beide herdenkingen, zowel die van de 5^e mei als die van de 15^e augustus, in Nederland door de bevolking beleefd, er vanuit gaande dat daarvan sprake is?

Enkele jaren geleden raakte ik met een aantal academische gevormde dertigers in gesprek over de dodenherdenking op 4 mei. Actueel was op dat moment de vraag of op die dag van herdenking en bezinning officiële Duitse delegaties moesten worden toegelaten. In de loop van de discussie stelde een van de deelnemers dat hij het alleen passend vond als de Duitsers eventueel zouden participeren op 5 mei, het feest van de bevrijding en de dag dat het einde van de Tweede Wereldoorlog werd herdacht. Ik merkte op dat de Tweede Wereldoorlog niet op 5 mei 1945 was geëindigd. Toen ik de verwondering opmerkte bij de gespreksdeelnemers zei ik dat de oorlog pas op 15 augustus 1945 eindigde. Verwarring alom. Wat was er dan op 15 augustus 1945? Ik herinnerde hen eraan dat op die dag de Japanners capituleerden en dat pas daarmee een eind kwam aan de Tweede Wereldoorlog. Een beetje triomfantelijk werd opgemerkt dat de oorlog in de Pacific toch een andere oorlog was en dat men daar in Europa weinig mee te maken had. Ik meen dat dit incident illustratief mag worden genoemd voor de eenzijdige belangstelling voor het in Europa doorstane oorlogsleed in het algemeen en de collectieve herinnering van het Nederlandse publiek met betrekking tot de Japanse bezetting van Nederlands-Indië. Het merendeel is zich niet of

nauwelijks bewust van wat er tijdens de bezetting door Japan in Indië is gebeurd. Dit in tegenstelling tot de dodenherdenking op 4 mei en de Bevrijdingsdag op 5 mei. Deze beide dagen in mei zijn nationale herdenkingen die in het hele land grote publieke- en media-aandacht krijgen.

De directe uitzending van de dodenherdenking op 4 mei op De Dam trekt gemiddeld ongeveer vijf miljoen kijkers. De tv-registratie van de herdenking op 15 augustus bij het Indisch Monument trekt gemiddeld zo'n 500.000 kijkers. Wel is het zo dat deze registratie midden op de dag valt, terwijl de 4 mei-uitzending op prime time plaats heeft.

Geruime tijd voor de bewuste dagen wordt in de massamedia via spotjes met het inmiddels bekende fakkellogo het publiek aangespoord om dit symbool, dat verwijst naar herinneren en herdenken op 4 mei en het vieren van de bevrijding op 5 mei, zichtbaar te dragen.

Zoals gezegd is de herdenking op 15 augustus een nationale herdenking, maar het blijft toch een herdenking voor een specifieke groep. Dit in tegenstelling tot de herdenking op 4 mei op de Dam waar niet alleen de slachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog, maar alle oorlogsslachtoffers worden herdacht. Dat wil zeggen, ook al degenen die zijn omgekomen door oorlogsgeweld na de Tweede Wereldoorlog.

Wel vaardigde de Nederlandse regering een oekaze uit om op 15 augustus alle overheidsgebouwen te laten vlaggen en riep het de bevolking op dat voorbeeld te volgen. Van dat laatste is helaas bar weinig te merken. En als er dan al door een particulier gevlagd wordt op die dag, dan is het in 99% van de gevallen door iemand die een Indische achtergrond heeft.

VERSCHIL IN OPZET HERDENKING OP 15 AUGUSTUS

Ook is er een verschil in opzet van de herdenking op 15 augustus en die op 4 en 5 mei. Op de avond van 4 mei vindt de dodenherdenking plaats en op 5 mei vieren we Bevrijdingsdag. De herdenking op 15 augustus bestaat uit drie gedeelten. Deze drie gedeelten bestaan uit herinnering, herdenking en verwerking. Natuurlijk ligt het zwaartepunt op de plechtige herdenking om 13.00 uur bij het Indisch Monument. Daaraan is echter al een ochtendprogramma vooraf gegaan in het World Forum and Congres Centre (WFCC). Ieder jaar kiezen wij een thema dat 's

morgens in de Grote Zaal van het WFCC door twee prominente sprekers of spreeksters wordt behandeld. Het ochtendprogramma kan worden beschouwd als de herinnering. Daarna vindt de plechtige herdenking plaats bij het monument. Na afloop van de herdenking worden de deelnemers in de gelegenheid gesteld om de gebeurtenissen gezamenlijk te verwerken in het WFCC. De Indische oorlogsherinnering is in zekere mate complexer dan die van hen die de oorlog in Europa meemaakten. Toen op 15 augustus 1945 de Japanners capituleerden, waren velen die in de Japanse kampen gevangen waren gezet niet vrij. Voor hun eigen veiligheid moesten zij in de kampen blijven, waar zij door hun voormalige kwelgeesten beschermd werden tegen de nieuwe vijand, de extremisten. Degenen die buiten de kampen vertoefden, werden aan nieuwe ontberingen blootgesteld. De inheemse bevolking met wie men jaren had samengeleefd, gewoon en gewerkt, keerde zich nu tegen hen. Militairen die net uit krijgsgevangenschap kwamen werden niet gedemobiliseerd, maar ingezet om het koloniale gezag te handhaven. Immers twee dagen

na de capitulatie, op 17 augustus 1945, proclameerden Soekarno en Hatta de vrije Indonesische republiek, met alle gevolgen van dien. De herdenking van de oorlog in de Pacific brengt zeker bij de eerste en tweede generatie ook herinneringen aan de onafhankelijkheidsstrijd en het teloor gaan van hun moederland met zich mee. De herdenking op 15 augustus echter is de herdenking van de periode 1942-1945.

De Nederlandse samenleving staat totaal anders tegenover de voormalige Duitse bezetter dan de Indische gemeenschap tegenover Japan. Dat moge blijken uit het krachtige protest dat in december 1986 door de Indische gemeenschap werd geuit tegen een voorgenomen staatsbezoek van Beatrix en Claus aan Japan. Na een fel publiek en politiek debat werden de voorbereidingen gestaakt en ging het bezoek uiteindelijk niet door. Bij de keizerlijke begrafenis van Hirohito in 1989, koos Nederland er voor om, rekening houdend met de gevoeligheden bij de Indische oorlogsslachtoffers, een delegatie te sturen die slechts bestond uit de minister van Buitenlandse Zaken. Dit terwijl de meeste

voormalige vijanden van Japan hun staatshoofd stuurden. Het feit dat de Japanse regering nog steeds geen schuld heeft bekend, laat staan haar spijt heeft betuigd over het berokkende leed, is een onderwerp dat nog vaak met ergernis in de Indische groep wordt besproken. Bij het Japanse publiek is de kennis over de rol die Japan gedurende de periode 1941-1945 heeft gespeeld beperkt en het bewustzijn hierover gering. Wie in Japan, maar ook hier, weet bijvoorbeeld dat ongeveer 80% van alle geïnterneerden in de Pacific uit Nederlands-Indië afkomstig was.

OVEREENKOMSTEN

Zoals uit het voorgaande blijkt zijn er naar vorm en beleving verschillen tussen de herdenkingen van 4/5 mei en 15 augustus. Maar natuurlijk zijn er ook overeenkomsten. We kunnen het er over eens zijn dat herdenken zinvol is, daarover bestaat geen discussie. De impact van de Tweede Wereldoorlog op onze geschiedenis is te groot om niet jaarlijks stil te staan bij deze catastrofe. Dat is ondenkbaar. Bovendien is op dit moment de belangstelling voor de Tweede Wereldoorlog groter dan ooit, zo lijkt het. Meer dan 80% van de bevolking vindt dat herdenken ook in de toekomst door moet gaan. Natuurlijk zijn herdenkingen in eerste instantie van belang voor de eerste en tweede generatie, of anders gezegd, voor hen die de oorlog aan den lijve hebben ondervonden. Maar als we herdenken in de toekomst op een zinvolle wijze willen continueren, zullen we de nieuwe generaties erbij moeten betrekken. De vraag die zich dan voordoet is hoe we dat op een effectieve manier kunnen doen? Een van de manieren die op dit moment worden gebruikt om dat te doen is door de inzet van gastdocenten. Ik meen dat er door hen op een goede en zeer betrokken manier bij de nieuwe generaties aandacht en interesse wordt gewekt voor de Tweede Wereldoorlog in de Pacific. Maar hoe goed en effectief deze overdracht ook moge zijn, het verdient sterk aanbeveling om in het Nederlandse onderwijs structureel aandacht te vragen voor de oorlog, inclusief de oorlog in Nederlands-Indië. Maar ik ben van mening dat we er niet zijn met louter aandacht te besteden aan de gebeurtenissen in de periode 1942-1945. Die periode moet ingebed zijn in onderwijs over de koloniale geschiedenis. Of, anders gezegd, de oorlog in Indië moet, om deze goed te kunnen begrijpen, in een veel bredere context worden geplaatst. Want het schort bij velen ook

aan kennis over de koloniale geschiedenis. Zeker als men bedenkt dat er veel leerlingen zijn met een andere culturele achtergrond, bij wie de kennis over de Nederlandse koloniale geschiedenis doorgaans zeer beperkt is, of zelfs totaal ontbreekt. Dat geldt ook voor allochtone HBO- en universitair opgeleide jonge mensen, zo heb ik in mijn werkzame leven moeten vaststellen.

De betekenis van het Indisch Herinneringscentrum en de tentoonstelling ‘Het Verhaal van Indië’

Yvonne van Genugten

Aanstaande donderdag onthult Wieteke van Dort op het Ereveld te Loenen een monument met de namen van de militairen - zowel Nederlanders als Indonesiërs - van het voormalig Koninklijk Nederlands-Indisch Leger, die op 19 januari 1942 een zeemansgraf kregen in Nederlands-Indië. Zij werden na de capitulatie bij de verdediging van het eiland Tarakan op brute wijze omgebracht aan boord van een Japans oorlogsschip. Het is slechts één van de vele verschrikkelijke gebeurtenissen die tijdens de Tweede Wereldoorlog en de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd, plaatsvonden in Nederlands-Indië. Tot op de dag van vandaag zijn er initiatieven om gedenktekens op te richten of herdenkingsbijeenkomsten te organiseren om stil te staan bij wat er destijds is gebeurd.

In dit betoog wil ik als directeur van het Indisch Herinneringscentrum, dat sinds 2009 hier op het landgoed Bronbeek is gevestigd, ingaan op de vraag wát wij doen en waarom we dat doen.

Na de Tweede Wereldoorlog was er in Nederland lange tijd geen aandacht voor de lotgevallen van de Indische oorlogsgetroffenen. Hier reageerde men niet altijd even begripvol op de komst van berooide landgenoten uit de voormalige kolonie. De mensen wisten niet of nauwelijks wat zich tijdens en na de Tweede Wereldoorlog in de Oost had afgespeeld. Men had uitsluitend oog voor de oorlog in Europa en de wederopbouw. Voor de Indische Nederlanders was dit soms moeilijk te accepteren. Ook de viering van 4 en 5 mei was Indische Nederlanders een doorn in het oog. De bevrijding van Nederland in mei 1945 betekende immers geen bevrijding voor de overzeese landgenoten in Indië. De Japanners capituleerden pas op 15 augustus 1945. Bovendien volgde meteen

op de Japanse bezetting de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd, waardoor de Indische Nederlanders van de ene oorlog in de andere terecht kwamen.

GESCHIEDENIS NEDERLANDS-INDIË ONDERBELICHT

De oorlogsjaren in Nederlands-Indië en de jaren daarna, tot de soevereiniteitsoverdracht in 1949, zijn in onze vaderlandse geschiedenis onderbelicht gebleven. Op school was de Tweede Wereldoorlog een vast onderdeel, maar aandacht voor wat zich toen in Nederlands-Indië heeft afgespeeld was er niet. Deze gebeurtenissen bleven een blinde vlek. Dat is verbazingwekkend als we nagaan hoe lang de Oost-Indische archipel deel uitmaakte van Nederland. Eerst nog als handelsgebied van de VOC en later natuurlijk als onderdeel van het Nederlands koninkrijk. Tot op de dag van vandaag is de nalatenschap daarvan in allerlei vormen en manieren in onze samenleving terug te vinden. Denk aan boeken, eetgewoonten, muziek, theatervoorstellingen, documentaires, evenementen en internet communities, die voortkomen uit dit Indische verleden. Ook musea, archieven en herdenkingsmonumenten laten de link met Nederlands-Indië zien. Maar bovenal zijn het de mensen met Indische *roots* die deel uitmaken van de Nederlands-Indische erfenis. Het is hún geschiedenis die het Indisch Herinneringscentrum blijvend onder de aandacht wil brengen.

Als vierde nationale herinneringscentrum van de Tweede Wereldoorlog in Nederland - naast Kamp Westerbork, Kamp Vught en Kamp Amersfoort - houdt het Indisch Herinneringscentrum de herinnering aan de gebeurtenissen tijdens en na de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië levend. Dat geldt eveneens voor de gevolgen van de oorlog voor de Indische Nederlanders. Dit alles met als doel om niet te vergeten én om actuele gebeurtenissen en ontwikkelingen beter te kunnen begrijpen. Het Indisch

Herinneringscentrum fungeert als het ware als het Indische geheugen door samen met betrokkenen te herinneren, te herdenken en te gedenken. Maar ook het voorlichten van een breder publiek en educatie van de jeugd over dit onderwerp, zijn onmisbaar om de herinnering aan deze episode in de Nederlandse geschiedenis levend te houden.

DE TENTOONSTELLING 'HET VERHAAL VAN INDIË'

Een van de manieren waarop wij dat doen is via 'Het Verhaal van Indië'. Dit is de eerste nationale overzichtstentoonstelling over 350 jaar Nederlandse aanwezigheid in de Oost. De nadruk van 'Het Verhaal van Indië' ligt op de Tweede Wereldoorlog en de nasleep ervan. Het geheel wordt in een historische context geplaatst omdat het belangrijk is om ook de koloniale geschiedenis van Nederlands-Indië aan het publiek te laten zien. Dat gebeurt in de eerste drie zalen.

De eerste zaal toont de komst van de Hollanders naar Oost-Indië met als belangrijkste doel: geld verdienen. Dat het er niet

altijd even vredelievend aan toe ging is te zien in de vitrine met wapens waarmee de strijd in de handelsgebieden is aangegaan. Naast inheemse en Nederlandse wapens zijn er ook wapens van VOC-hurlingen tentoongesteld, bijvoorbeeld een Japans lonslotgeweer. Bij de wand zijn zelfs de specerijen, de producten waar de strijd om ging, te ruiken.

In de tweede zaal staat Nederlands-Indië als wingewest centraal. De VOC is inmiddels failliet en Oost-Indië komt onder Nederlands bestuur. Nederland ontwikkelt de kolonie om in eigen land de aanleg van spoorwegen en kanalen te kunnen financieren. In een hoek van de zaal biedt een vitrine een inkijkje in een tangsi, een militair kampement waar soldaten van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (het KNIL) en hun gezinsleden werden ondergebracht.

Blikvanger in de derde zaal is een groot hemelbed. In deze zaal over 'Het Rijk' is te zien dat veel Nederlanders naar Indië trokken om daar rubber-, thee- of tabakplantages te starten. Ook wordt

een impressie gegeven van de groeiende ongelijkheid tussen de verschillende bevolkingsgroepen en de opkomst van het nationalisme.

De volgende zaal is geheel gewijd aan de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië en de Japanse internerings- en krijgsgevangenenkampen. Terwijl Nederland de bevrijding viert, breekt de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd uit, met alle verschrikkelijke gevolgen van dien. De zaal 'Revolusi' belicht verschillende aspecten hiervan.

In de laatste zaal, 'Nieuwe grond' geheten, staat de uittocht van Indische Nederlanders centraal vanaf het moment dat de Republiek Indonesia een feit is. De ruimte biedt bezoekers beperkt plaats om in overleg met het Indisch Herinneringscentrum persoonlijke objecten in een speciaal daartoe gebouwde wand op te nemen. Dit is als het ware een herinneringswand van persoonlijke Indische geschiedenissen.

BREED PUBLIEK AANSPREKEN

Met de tentoonstelling 'Het Verhaal van Indië' hoopt het Indisch Herinneringscentrum een breed publiek aan te spreken. Hoe meer mensen kennis nemen van dit onderdeel van het verleden, hoe beter. Het is prettig om te merken dat een bezoek aan deze tentoonstelling bij veel bezoekers iets losmaakt.

Ouders en grootouders vertellen hun kinderen en kleinkinderen wat zij hebben meegemaakt. Voor degenen die nog niet zo veel over deze geschiedenis weten, is de tentoonstelling een aantrekkelijke manier om meer kennis op te doen.

Op dit moment wordt een online versie van de tentoonstelling voorbereid. Binnenkort zal het mogelijk zijn om een virtuele tour door 'Het Verhaal van Indië' te maken op de gelijknamige website www.hetverhaalvanindie.com. Zo kunnen ook degenen die niet naar Bronbeek kunnen komen, kennis nemen van de tentoonstelling. Vorig jaar werd er al een fotoboek van 'Het verhaal van Indië' uitgebracht.

Naast de tentoonstelling 'Het Verhaal van Indië', heeft het Indisch Herinneringscentrum nog twee belangrijke middelen om de aandacht te vestigen op de geschiedenis van de Indische

Nederlanders, namelijk het webportaal 'Indië in Oorlog' en het educatieve stripboek 'De Terugkeer'. In opdracht van het Indisch Herinneringscentrum hebben Eric Heuvel en Ruud van der Rol het verhaal van de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië en de periode ervoor en erna in stripvorm verteld. Deze strip is op middelbare scholen een groot succes. Daarnaast vindt de strip nog steeds gretig aftrek onder ouderen met een Indisch verleden die hun verhaal aan het nageslacht willen doorgeven. Het is in dit verband misschien aardig om te weten dat de striptekenaar Eric Heuvel dit jaar de stripschapsprijs zal ontvangen voor zijn gehele oeuvre.

WEBPORTAAL 'INDIË IN OORLOG'

Het webportaal 'Indië in Oorlog' biedt op dit moment toegang tot zesentwintig gespecialiseerde collecties over de oorlog in Nederlands-Indië, de aanloop er naartoe en de nasleep ervan. Via een unieke zoekdienst kunnen foto's, documenten, tekeningen, video's en historische kaarten van verschillende erfgoedinstellingen worden geraadpleegd. Regelmatig worden er nieuwe collecties op het portaal aangesloten.

De tentoonstelling 'Het Verhaal van Indië', het webportaal 'Indië in Oorlog' en de strip 'De Terugkeer' vertellen elk op eigen wijze het verhaal van de Indische gemeenschap. Ze vormen de basis voor steeds nieuwe activiteiten en producten die het Indisch Herinneringscentrum, zoveel mogelijk in samenwerking met anderen, ontwikkelt. Zo is er onlangs begonnen met de voorbereidende werkzaamheden om een tentoonstelling te maken rondom 'De Terugkeer' voor educatieve doeleinden. Daarnaast worden er regelmatig bijeenkomsten georganiseerd over onderwerpen die verband houden met de Tweede Wereldoorlog in Indië, de daaropvolgende onafhankelijkheidsstrijd en de massale uittocht van Indische Nederlanders destijds.

Het Indisch Herinneringscentrum geeft de verschrikkelijke gebeurtenissen tijdens de oorlog in Nederlands-Indië en de gevolgen daarvan voor Indische Nederlanders, de aandacht die het verdient: opdat de herinnering blijft, ook in de toekomst.

Herinneren in de toekomst

Wimar Jaeger

Toen mijn vrouw en ik, jaren gelden, onze zoon van school ophaalden, hoorden wij hem op het schoolplein zeggen: "Dat is nou waarom ze mijn familie in de oorlog hebben vermoord." We keken elkaar geschokt aan, want onze zoon was pas acht jaar oud. Mijn echtgenote verzuchtte: "houdt die oorlog dan nooit op?". Hadden wij niet juist geprobeerd de oorlog buiten de kinderkamerdeur te houden. Waren wij er niet juist van overtuigd dat het niet hun oorlog maar juist hun vrijheid is, die de herinnering levend moet houden! Nu tien jaar later staat diezelfde zoon op het punt naar China te vertrekken, om een jaar les te geven aan Chinese kinderen over andere culturen, en een andere taal. Het onderstreept dat hij gelukkig leerde dat begrip voor andere denkwijzen, taal en gewoonten een eigentijdse bijdrage is aan het voorkomen van oorlog.

Ik vind het een grote eer dat ik mijn gedachten en zorgen over de toekomst van herinneren op deze plek met u mag delen. Als er ergens een plaats is waar dat belangrijk is om te doen, is het juist bij degenen die nog een directe relatie met de oorlog hebben. Ik ben een representant van de derde generatie en ik denk dat het goed is dat die generatie meer en meer van zich laat horen, om op die manier warm te draaien voor de toekomstige overname van het erf- en gedachtegoed van de Tweede Wereldoorlog. De oorlog heeft eerdere generaties van mijn familie voor een deel getekend. Dankzij hen geldt dat voor mij persoonlijk gelukkig niet of nauwelijks. Ik mag mij ook niet laten leiden door de littekens die zij droegen en dragen, maar wel voel ik een grote morele betrokkenheid bij hen. Daarom sta ik hier ook, zij het met angst en beven. Want lukt het mij om voldoende respectvolle woorden te spreken en tegelijkertijd de effectiviteit van de invulling van het gedachtegoed van 'Dat nooit weer' aan de orde te stellen? Dat is namelijk wat ik wil.

HET GEDACHTEGOED 'DAT NOOIT WEER' OVERDRAGEN

Tijdens het vorige COVVS-congres was één van de centrale vragen hoe we na 65 jaar het besef van 'Dat nooit weer' blijvend kunnen overdragen aan toekomstige generaties. Wie gaat dat doen en welke rol kunnen onze organisaties daarin spelen? Het besef dat onze organisaties in aantal en aan kracht inboeten is, zo bleek tijdens dat vorige congres, volop aanwezig. Ik denk dat de derde generatie, mijn generatie, daar een verantwoordelijkheid in heeft en daar opnieuw vorm en richting aan moet geven.

Voor de eerste generatie staat de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog voorop, terwijl voor toekomstige generaties de actualiteit de reden is om het gedachtegoed van 'Dat nooit weer' levend te houden. Het begrip vrijheid betekent voor de toekomstige generaties iets anders dan voor de eerste en de tweede generatie. Op de vorige COVVS-conferentie in Amersfoort zei Nine Nooter het heel treffend zo: "Het is niet hun oorlog, wel hun vrijheid." En misschien is dat wel de kern waar toekomstige generaties zich van bewust zouden moeten worden. Want, belangrijker dan de feitelijke gebeurtenissen is wellicht het besef dat vrijheid onderhoud nodig heeft. En dat geldt vooral voor de mensen en organisaties die voor die vrijheid opkomen. Het is mijn vaste overtuiging dat de derde generatie nieuwe wegen zal moeten vinden om de lessen van de oorlog over te brengen op toekomstige generaties. De huidige, vooral vrijwillige inzet, gebeurt nog steeds grotendeels door degenen die aan de wieg stonden van de totstandkoming van monumenten, tentoonstellingen en herdenkingen. Logischerwijze wordt die inzet gekleurd door de verhalen van wat er toen is gebeurd. Ik ben ervan overtuigd dat de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog, wil het in de toekomst zijn relevantie behouden, vanuit een andere invalshoek benaderd zal moeten worden. Ook ben ik van mening dat ons soort organisaties hierin een andere rol dienen te spelen dan nu het geval is.

Esther Captain memoreerde vorig jaar Jay Winter. Hij stelde in zijn lezing "time, the passing of survivors and the renewal of

commemorative activity in the 21st century” dat de ooggetuigen die aan de wieg stonden van de totstandkoming van monumenten en tentoonstellingen, de realisatie en toekomst van het herdenken van de Tweede Wereldoorlog soms bemoeilijken. Hun klacht is dat hun ervaringen niet goed zouden worden gepresenteerd. Tegelijkertijd dienen zij te beseffen dat hoe het ook zij, de factor tijd sowieso een einde maakt aan de inbreng van de eerste generatie.” Het gevolg daarvan is dat de representatie van monumenten en tentoonstellingen, in de woorden van Winter, steeds meer “everyones business” wordt. En laten we hopen dat dit waar is. Als we willen dat het erf- en gedachtegoed van de oorlog “everyones business” wordt, vraagt dat een nieuwe rol en visie van organisaties van verzet en oorlogsgetroffenen.

NAAR BINNEN GEKEERD

Het klopt dat wij op dit moment nog sterk gericht zijn op het verleden en het terugkijken daarop. Dat leidt tot een focus op de ‘slachtoffers’ van de eerste generatie en de gevolgen daarvan voor de tweede. Die focus is vanzelfsprekend en legitiem. Tegelijkertijd zal die focus eindig zijn. En gezien hetgeen er plaatsvindt om ons heen, moet je ook concluderen dat de maatschappij die focus steeds minder weet te waarderen. Ondanks het bestaande respect voor de oorspronkelijke organisaties, worden financiële, onderwijskundige en maatschappelijke inspanningen rond herdenkingen en lessen over de Tweede Wereldoorlog overgenomen door professionele organisaties. Deze instellingen ontwikkelen zich steeds meer tot centra van herinneren en herdenken. Zij denken na over de erfenis van de Tweede Wereldoorlog en wat je daarmee kunt doen”. Daarbij spelen ze ook in op vragen die er uit de samenleving op hen af komen. Organisaties voor verzet en oorlogsgetroffenen hebben mijns inziens tot nu toe geen adequaat antwoord kunnen formuleren op een hernieuwde invulling van het gedachtegoed van ‘Dat nooit weer’ en de morele ijkpunten die daarbij horen. Het lijkt ook of de professionele instellingen niet zoveel meer verwachten van ons soort organisaties. Ik denk dat we onszelf openlijk de vraag moeten stellen of ze daar geen gelijk in hebben.

Voor zover ik dat heb ervaren, zijn de meeste organisaties voor verzet en oorlogsgetroffenen behoorlijk naar binnen gekeerd. Zij ontlenen hun gezag en respect vooral aan de oorlog en hun rol

daarin en niet aan hun toekomstvisie in verband daarmee. Hoe relevant zijn de oorlogsverhalen van de eerste generatie nog? Laat staan van de tweede, en derde generatie! Het verhaal vanuit toekomstige generaties zal in toenemende mate gelijk staan aan die uit een geschiedenisboek. Juist daarin schuilt het gevaar voor ons soort organisaties: de maatschappelijke discussie over de oorlog gaat steeds minder over de demping van verdriet, maar veel meer over wat we ervan geleerd hebben en of we in staat zijn oorlogen in de toekomst te voorkomen. ‘Dat nooit weer’ is in de huidige tijd steeds minder iets dat met behulp van de eerste generatie inhoud krijgt. ‘Dat nooit weer’ zal meer en meer zonder

getuigen nieuwe inhoud moeten krijgen, dus zonder de eerste generatie.

RICHTINGENBESLUIT NOODZAKELIJK

Ik ben ervan overtuigd dat er door ons, zoals we hier bij elkaar zijn, een richtingenbesluit moet worden genomen, waarbij de vraag luidt: blijf je een organisatie die haar inspanningen vooral richt op de eigen gemeenschap, of kies je ervoor je om te vormen tot een maatschappelijk relevante organisatie op het gebied van meningsvorming en educatie rond het thema oorlog, geweld, vrijheid en vervolging. Laat er geen enkel misverstand over bestaan, het is heel eervol om als organisatie op enig moment te constateren dat je jezelf kunt opheffen, omdat je steeds minder nodig bent. Met de overgang van de tweede naar de derde generatie lijkt mij dat een legitieme zaak, zeker als je weet dat er instellingen zijn die de herdenkingen, monumenten en archieven goed zullen beheren. Je richt je bij die keuze op het respectvol verankeren van het erfgoed van de Tweede Wereldoorlog. Er zijn gelukkig voldoende instellingen die garant staan voor het behoud van die erfenis.

Tegelijkertijd heeft het iets moeizaams als organisaties proberen te blijven bestaan, terwijl de organisatiekracht en de bestaansbasis steeds verder versmalt. Volgens mij worstelen velen van ons met dit dilemma. Juist vanuit die optiek pleit ik voor een vernieuwende rol voor organisaties van verzet en oorlogsgetroffenen. Zij zouden mijns inziens een leidende positie moeten innemen in het debat rond oorlog(sgeweld), vrijheid en discriminatie. Een rol die gericht is op het doorgeven van de lessen van de Tweede Wereldoorlog aan volgende generaties. Een rol waar vraag naar is gelet op de populariteit van bijvoorbeeld het 4 en 5 mei Comité. Kortom, ik pleit voor een discussie over dat wat organisaties voor verzet en oorlogsgetroffenen kunnen en willen bijdragen aan een toekomstgerichte verankering van 'Dat nooit weer'.

Wij moeten kritisch durven zijn op de wijze waarop wij onszelf organiseren. Het is opvallend dat het veld van organisaties voor verzet en oorlogsgetroffenen, behalve misschien de joodse organisaties, zo versnipperd is. Die versnippering was in het verleden een gezond teken van diversiteit en betrokkenheid. Tegenwoordig is die versnippering een struikelblok voor de organisatiekracht. Laat ik de hand in eigen boezem steken: drie organisaties in

Nederland in het teken van de herinnering aan het concentratiekamp Dachau lijkt mij in de toekomst moeilijk houdbaar. Ook al is die versnippering begrijpelijk vanuit het streven om de herinnering zoveel mogelijk te laten aansluiten bij de eigen identiteit. Tegelijkertijd zal samenvoeging uiteindelijk de enige oplossing zijn om de toekomstige herinnering aan Dachau levend te houden. In het verlengde van wat Jay Winter hierover zei, geldt misschien dat het streven om monumenten, tentoonstellingen, reünies en bijeenkomsten met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog zo goed mogelijk aan te laten sluiten bij de individuele herinnering van de initiatiefnemers, een belemmering kan zijn voor een krachtige toekomst van die herinnering aan de oorlog.

BAKENS VERZETTEN

Het komt erop neer dat het tijd wordt om de bakens te verzetten en te streven naar een bundeling van krachten rond een hernieuwde invulling van het gedachtegoed van 'Dat nooit weer'. Een invulling die toekomstige waarden als uitgangspunt neemt, eerder dan de ervaringen uit het verleden. Een invulling ook die aansluiting zoekt bij de actualiteit in plaats van bij de geschiedenis. Ik begrijp dat mijn woorden mogelijk als hard en confronterend overkomen. Toch blijf ik van mening dat het gezegd moet worden: als we in de toekomst relevant willen blijven voor het onderhoud van onze vrijheid, zullen we moeten veranderen.

Het willen praten over de toekomst van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog roept de vraag op welk belang je aan die herinnering hecht. Is die herinnering belangrijk? Is die herinnering voor de toekomst relevant? U zult begrijpen dat ik die herinnering heel belangrijk vind en ik leg graag uit waarom. In een tijd waarin excuses van de premier worden gevraagd - Dik de Boef refereerde er al aan - omdat koningin Wilhelmina en haar regering in ballingschap onvoldoende aandacht zouden hebben gehad voor de Jodenvervolgging ten tijde van de oorlog. In een tijd waarin het CIDJ, bij monde van Ronnie Naftaniel, constateert dat degenen die bij de Jodenvervolgging wegkeken misschien wel erger waren dan de oorlogsmisdadigers zelf. In die tijd zijn we nog maar een kleine stap weg van de constatering dat koningin Wilhelmina in zeventig jaar kan worden omgevormd van heldin tot aangeklaagde. Het is precies die politisering van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog, die één van de hoofdredenen is om te stellen dat

die herinnering moet worden bewaakt. We moeten ervoor zorgen dat de lessen van de Tweede Wereldoorlog vitaal blijven. Het is een algemene maatschappelijke tendens dat de lessen uit het verleden dreigen te worden genegeerd. We leven in een samenleving die steeds meer verhardt, waarbij mensen vanuit een gevoel van onmacht steeds strengere maatregelen eisen tegen wetsovertreders. Het handhaven van normen door middel van discipline en repressie in plaats van op basis van verantwoordelijkheidsbesef, morele afweging en tolerantie, komt steeds meer in zwang. Let wel, ik pleit niet voor het straffeloos laten passeren van normloos gedrag. Tegelijkertijd meen ik dat een van de principes van 'Dat nooit weer' is gebaseerd op de ervaring dat escalatie van harder op hard uiteindelijk tot mensonwaardig gedrag leidt. Dat is, dunkt me een belangrijke reden om het belang van de lessen uit de oorlog te onderstrepen.

Ook de sterk toegenomen twijfel over het nut van Europa, soms zelfs gecombineerd met de wens de grenzen te sluiten, wijst erop dat sommigen de bestaansredenen van Europa - namelijk 'het voorkomen van oorlog door integratie' - zijn vergeten. Het bewijs voor die stelling werd nog niet zo lang geleden weer geleverd. De Balkanoorlog brak niet uit omdat men het niet eens was over verdere integratie, maar juist vanwege de discussie over de verdere ontbinding van het voormalig Joegoslavië. Toch wordt ook dat bewijs nauwelijks meer gezien in connectie met de lessen van de Tweede Wereldoorlog. 'Dat nooit weer' is ook hier van toepassing en moet dus onderhouden worden.

MORELE IJKPUNTEN

Juist door allerlei actuele ontwikkelingen is het belangrijk de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog vast te houden. Ik hoop dat de volgende generaties daarmee een 'kompas in handen hebben om mee te helpen dat dit niet weer zal gebeuren.' Dik de Boef sprak in dat verband over morele ijkpunten die moeten worden vastgehouden. Natuurlijk heeft hij daar gelijk in. Tegelijkertijd zou ik willen pleiten voor een herinnering die zich ook richt op het besef van individuele moraliteit.

De morele ijkpunten van na de oorlog zijn verankerd in het begrip 'Dat nooit weer'. Ik onderstreep graag het woordje *weer*, in plaats van *meer*, zoals in de titel van het mijns inziens discutabele boek van Chris van der Heyden staat. Misschien is deze ene letter

verschil wel exemplarisch voor de vele verschillen van inzicht die er over dit boek bestaan. Bedoelde morele ijkpunten liggen gedeeltelijk vast in de grondwet. Ze vormen de basis van de Europese Unie en hebben geleid tot de verklaring van de Rechten van de Mens, de oprichting van Amnesty International, etcetera. Sommigen van ons krijgen het gevoel dat er aan die principes geknaagd wordt en dat ze gepolitiseerd worden. Een eerlijk is eerlijk, politiek opportunisme en de waan van de dag zijn vaak strijdig met de morele ijkpunten van 'Dat nooit weer'. Maar ik betwijfel of die uitingen een bewuste aanval op de lessen van de Tweede Wereldoorlog zijn. Ik denk dat ze eerder een uiting zijn van een volstrekte onderschatting van de kosten van vrijheid, dan wel van het risico van onvrijheid. Ook dat vraagt om een extra impuls aan de lessen van de oorlog

Onze huidige maatschappij is bij uitstek gebaseerd op individualisme. Het denken vanuit maatschappelijke collectiviteit, zoals in de oorlog en in de jaren daarna gebeurde, verdween in de jaren zestig en zeventig in snel tempo, mede als gevolg van de verwerking van die oorlog. Op het moment dat het collectief in individuen uiteen valt, worden morele ijkpunten die ontleend zijn aan de ervaringen in de Tweede Wereldoorlog heel verschillend geïnterpreteerd. Het is bijvoorbeeld niet voor niets dat, het debat of Wilders nu wel of niet fascistoïde denkbeelden heeft zo heftig is. De een legt de uitspraken van Wilders langs de lat van 'Dat nooit weer', de ander vindt dat hij gerechtigd is die uitspraken te doen omdat die de vrijheid van meningsuiting juist onderstrepen

INDIVIDUELE MORALITEIT

Op het risico af dat iemand dat al voor mij deed, zou ik in dit kader het al eerder door mij genoemd begrip 'individuele moraliteit' willen introduceren. Als beroepsoptimist stel ik vast *dat* de vraag of de ijkpunten van 'Dat nooit weer' behouden moeten worden, voor zeer weinigen in Nederland ter discussie staat. De vraag *wat* die ijkpunten zijn lijkt daarentegen wel actueel. De vraag *hoe* de ijkpunten van 'Dat nooit weer' behouden kunnen blijven is zelfs noodzakelijk! Ik pleit ervoor behoud van de beginselen van menselijkheid te borgen door een beroep te doen op de individuele moraliteit van mensen.

Individuele moraliteit is misschien een vaag en multi-interpretabel begrip. Laat ik daarom een poging wagen er invulling aan te geven

in het kader van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog. Van Dale spreekt bij moraliteit van 'de mate van het al of niet vertonen van *zedelijk* gedrag'. In het kader van 'Dat nooit weer' zou ik moraliteit willen definiëren als 'de mate van het al of niet vertonen van *menswaardig* gedrag'. Individueel impliceert dat iedereen een eigen invulling geeft aan 'moraliteit'. Dat lijkt misschien haaks te staan op de actuele discussie over normen en waarden, omdat die impliceert dat moraliteit niet individueel is maar collectief van boven wordt vastgesteld. Ik pleit juist tegen het opleggen van een moraal van bovenaf en vind dat mensen over hun eigen moraliteit moeten nadenken. Ook ben ik ervan overtuigd dat je vrouwen mag hebben in de eigen kracht van mensen om individueel voor het goede te kiezen. Van belang is dat mensen daar aan de hand van de ijkpunten van 'Dat nooit weer' over nadenken, dat het hen vrij staat daar een eigen invulling aan te geven en dat zij daar ook naar kunnen handelen. Niet dwang voorkomt mensonwaardig gedrag maar bewustzijn. De vraag is hoe geef je het doen van een beroep op de individuele moraliteit vorm. Ik denk door herinneringen en feiten uit het verleden te vertalen naar voorbeelden en situaties in het heden. Het is goed om jongeren te confronteren met moeilijke afwegingen, maar tegelijkertijd moeten ze erop gewezen worden dat ze die keuze zelf in de hand hebben en daar zelf verantwoordelijk voor zijn. Organisaties die zich vooral richten op de Holocaust lijken succesvol in het overbrengen van het besef van individuele moraliteit. Maar er is ook kritiek op het feit dat de oorlog door hen teveel verengd wordt tot alleen de moord op de Joden. Ik denk dat niet zozeer de tendens tot het versmallen van de oorlog tot de Jodenvernietiging moet worden bekritiseerd, maar daarentegen voor anderen juist een aansporing moet zijn om de boodschap van de oorlog effectiever en in een bredere context voor het voetlicht te brengen. Het kan niet zo zijn dat de kracht en de effectiviteit van bijvoorbeeld het Auschwitz-Comité zou moeten worden beperkt, omdat andere organisaties van verzet en oorlogsgetroffenen minder effectief zijn in het overbrengen van hun boodschap.

EÉN NATIONALE HERDENKING

Tegelijkertijd moet worden gezegd dat de terechte aandacht voor de joodse oorlogsgeschiedenis soms ook te ver kan doorschieten.

De oproep van het Auschwitz-comité om de Auschwitz-herdenking een nationale status te geven, lijkt mij niet verstandig. Door dat te doen stel je jezelf open voor een discussie over de hiërarchie in leed. Of je moet willen dat bijvoorbeeld ook de Februaristaking, de Dachau-herdenking, de herdenking van het bombardement op Rotterdam, de Indië-herdenking op 15 augustus, en alle herdenkingen die representatief zijn voor een bepaalde groep van slachtoffers ook een nationale status krijgen, als daarom gevraagd wordt. Dat lijkt mij geen goede zaak voor de toekomstige herdenkingstraditie. Als de oorlog ons iets heeft geleerd dan is het dat leed persoonlijk is en geen hiërarchie kent in erg, erger of ergst. Een hiërarchie in leed moet je gewoonweg niet willen. Massale aandacht, ondersteuning en opkomst bij de Auschwitz-herdenking dus, maar geen nationale status. Die moet voorbehouden blijven aan 4 en 5 mei.

Ik snijd dit gevoelige onderwerp aan omdat ik vind dat de geschiedenis van 1940 - 1945 om een boodschap vraagt die *alle* waarschuwingselementen van de Tweede Wereldoorlog omvat. Juist het aanraken van alle elementen in de 'Dat nooit weer-educatie' draagt bij aan de ontwikkeling van individuele moraliteit. En, het nationaliseren van één specifieke herdenking doet dat niet. Natuurlijk moet blijvend herinnerd worden welke onvoorstelbare gevolgen discriminatie en uitsluiting hebben gehad en kunnen hebben. Tegelijkertijd moeten meerdere elementen van de herinnering aan de oorlog actueel blijven. We komen daarbij op het *wat* van moraliteit

VIJF IJKPUNTEN

De Tweede Wereldoorlog is op meerdere vlakken van belang voor reflectie op onze maatschappij. Daarom moeten we alle oorlogsherinneringen niet op één hoop gooien. De Tweede Wereldoorlog draagt in grote lijnen vijf ijkpunten voor moraliteit in zich. Deze worden het meest beeldend vertaald door hun slachtoffers, te weten:

- de omgekomen militairen
- zij die werden vervolgd en vermoord op grond van hun etniciteit of geaardheid
- de slachtoffers van politiek geweld/verzet
- de slachtoffers van het oorlogsgeweld in Azië, en
- de burgerslachtoffers.

Wat het etnisch geweld betreft, draagt de Holocaust de boodschap in zich tegen discriminatie op grond van ras en geaardheid, terwijl politiek geweld juist de kwetsbaarheid en het belang van vrijheid aantoonde. Herinnering aan militair geweld kan mensen bewust maken van de wreedheid van oorlog, terwijl de gewelddadigheden in Zuid Oost-Azië aantonen dat geweld universeel en overal even vreselijk is. Burgerslachtoffers staan symbool voor de willekeur die oorlogsgeweld altijd kenmerkt.

Als we de boodschap van 'Dat nooit weer' willen vasthouden moet de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog voor de toekomst recht doen aan deze verschillende invalshoeken. Het onderscheid tussen etnisch, politiek en militair geweld en de willekeur en universele dreiging ervan, raakt de belangrijkste risico's voor een samenleving die op drift raakt. Bij 'Dat nooit weer' hoort de onderkenning van die risico's voor het heden en de toekomst.

HOOP

Is de toekomst van herinneren dan alleen maar bezaaid met obstakels zult u zich afvragen? Zijn er geen signalen van hoop? Welzeker, vanuit het perspectief van de individuele moraliteit, of liever misschien op basis van de actuele kijk op de oorlog, ziet de toekomst er zelfs hoopvol uit. Uit een onderzoek van de nationale jeugdraad bleek dat ruim 80% van de jongeren vindt dat er op de scholen meer aandacht aan de Tweede Wereldoorlog en de herdenking moet worden besteed. Gastsprekers en een bezoek aan een voormalig kamp worden daarbij als meest leerzame punten genoemd.

Het aantal oorlogsherinneringscentra groeit nog steeds en de meeste centra kennen een groei in bezoekersaantallen. Zo is er recent in Nijverdal een nieuw oorlogs- en vredesmuseum gestart dat zich ook op scholen en educatie richt. In mijn betoeg heb ik zeker enkele bestaande organisaties van verzet en oorlogsgetroffenen tekort gedaan. Zo zijn bijvoorbeeld het Comité Vrouwenconcentratiekamp Ravensbrück, een aantal Joodse slachtofferorganisaties, maar ook andere comités, actief met educatieve reizen voor leerlingen en pabo-studenten. Daarnaast is het aantal gastsprekers op scholen, afkomstig vanuit vele organisaties, nog steeds groeiende. Ook dat is een belangrijk en positief gegeven. Een andere positieve ontwikkeling is dat steeds meer monumenten door scholen worden geadopteerd. Bijna een derde van de

ruim 3500 oorlogsmonumenten in Nederland kent een koppeling met een school. Ook met de herdenkingen zelf gaat het goed. De nationale herdenking op de Dam wordt steeds drukker bezocht en dat geldt ook voor vele herdenkingen elders in het land. Al die elementen tonen aan dat een toekomstgerichte invulling van herinneren een zeer rijke voedingsbodem heeft. Het geeft aan dat inspanningen om de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog te koppelen aan het heden en de toekomst in goede aarde vallen. Juist dat optimisme geeft een extra impuls om hier hard aan te werken.

Concluderend heb ik geprobeerd duidelijk te maken, dat het van belang is dat organisaties voor verzet en oorlogsgetroffenen een bijdrage blijven leveren aan een toekomstgerichte invulling van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog. Dat is belangrijk omdat de lessen van de oorlog juist voor de huidige samenleving van belang zijn. De invulling van die toekomstgerichte herinnering zou mijns inziens gekoppeld moeten zijn aan de vijf ijkpunten van 'Dat nooit weer' op basis van individuele moraliteit. Om dat te doen zullen organisaties voor verzet en oorlogsgetroffenen de bakens moeten verzetten. Dat vraagt om een toekomstgerichte visie op de invulling van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog, vanuit respect voor het verleden met als doel de gruwelen van een oorlog te voorkomen. Een visie en invulling met de ambitieuze overtuiging voor de toekomst, dat wij een enorme bijdrage kunnen leveren aan het individuele kompas van mensen om voor altijd te voorkomen hetgeen in de oorlog zo gruwelijk moest worden doorstaan. Een visie en invulling die bijdraagt aan het besef dat ieder individu de verantwoordelijkheid heeft de morele ijkpunten van 'Dat nooit weer' op zijn eigen wijze te interpreteren en op zijn eigen wijze in te vullen.

Ieder kind op kampbezoek

Wimar Jaeger

Na de COVVS-conferentie “het verleden verankeren in de toekomst” in Amersfoort is het initiatief genomen handen en voeten te geven aan de daar uitgesproken wens, dat iedere Nederlandse scholier minimaal één keer in zijn schoolcarrière een voormalig kamp of herinneringscentrum bezoekt. Dit is een voortgangsverslag van het project ‘Ieder kind op kampbezoek’ waaraan gewerkt is door de gelijknamige COVVS-projectgroep. Aan de orde komen de plannen, de planning daarvan en een verslag van hetgeen er tot op heden is gedaan.

INHOUD

1. Focus op de toekomst
2. Wat is het plan?
3. Wat is de huidige situatie?
4. Wat hebben we gedaan?
5. Wat zegt het onderzoek?
6. Wat zijn de randvoorwaarden?
7. Planning komende jaren
8. Vragen

FOCUS OP DE TOEKOMST

- Kennis Tweede Wereldoorlog onder jeugd neemt af
- Tweede Wereldoorlog verenigt tot ‘Holocaust’
- Organisaties verzet en oorlogsgetroffenen meer gericht op heden dan toekomst
- Weinig geld en matige organisatiegraad; afnemende relevantie voor ‘Dat nooit weer’
- COVVS-conferentie eerste stap in verankering van de herinnering
- COVVS-vergadering start project ‘Ieder kind op kampbezoek’

De oorlog is een thema dat sterk leeft onder de jeugd. In een landelijk onderzoek van de Nederlandse Jeugd Raad komt naar voren dat de jeugd in grote meerderheid meer en betere

informatie over de Tweede Wereldoorlog zou willen ontvangen. Ruim 80% van de jongeren geeft aan herdenken en het levend houden van de oorlogsherinnering belangrijk tot zeer belangrijk te vinden. Daaruit mag je concluderen dat de jeugd openstaat voor de boodschap van de ‘Dat nooit weer- educatie’. Toch zijn er de nodige kanttekeningen te plaatsen met betrekking tot de kennis over de Tweede Wereldoorlog bij onze kinderen. Steeds meer wordt die kennis uitsluitend opgedaan vanuit het perspectief van het geschiedenisboekje. De persoonlijke betrokkenheid van de leerkracht en de motivatie om buiten de reguliere lessen om iets extra’s te doen, bepaald of leerlingen de kans krijgen te leren dat de Tweede Wereldoorlog meer is dan een geschiedenisles. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat minder dan 50% van de leerlingen ervaart dat deze oorlog levenslessen bevat over moraliteit, de verschrikking van oorlogsgeweld, het belang van vrijheid, de gevaren en gevolgen van discriminatie en uitsluiting, naast het universele van geweld en haar willekeur. De Tweede Wereldoorlog komt ook steeds meer in het teken te staan van alleen de Holocaust, waardoor het gevaar ontstaat van een verenging van de boodschap van ‘Dat nooit weer’. Slachtoffer-, herinnerings- en verzetsorganisaties zijn begrijpelijkerwijs nog steeds meer gericht op het verleden dan op het denken over de toekomst. De jeugd heeft grote behoefte aan persoonlijke verhalen en ‘fysiek contact’ met de oorlog. Het aantal mensen dat uit eigen ervaring op scholen over hun naoorlogse ervaringen kan vertellen neemt echter af en de beperkte onderwijstijd en het geringe organisatorisch vermogen zijn niet bevorderlijk voor het bezoeken van kampen en herinneringscentra.

WAT IS HET PLAN?

In 2015 willen we een kampbezoek, inclusief voorbereidende en afsluitende les, vast onderdeel laten zijn van het programma van iedere Nederlandse scholier

- 5000 bezoeken aan de kampen en herinneringscentra
- Vaste inleiding en programmastructuur
- Inhoud wordt individueel bepaald
- Kader: vijf gewelddtypologieën en individuele moraliteit
- 5000 gastlessen (ook 2^e en 3^e generatie)
- Alle scholen verbonden met bestaande monumenten

Het COVVS vindt het zeer belangrijk dat de kinderen leren *over*, of nog beter *van*, de lessen van de Tweede Wereldoorlog. Die lessen mogen niet verengd worden tot alleen de Holocaust en tot slechts een hoofdstuk uit het geschiedenisboek. Ook mogen die lessen niet afhankelijk zijn van op welke school je zit of welke leerkracht er voor de klas staat. Integendeel, die lessen moeten voor iedere leerling beschikbaar zijn en bij voorkeur alle vijf gewelddtypologieën en hun morele lessen omvatten. Het COVVS wil dat vanaf 2015 iedere Nederlandse scholier minimaal een keer in zijn schoolcarrière een bezoek heeft gebracht aan een voormalig kamp of herinneringscentrum. Ook wil het COVVS dat dit bezoek vooraf wordt gegaan door een uitgebreide inleidende les en wordt afgesloten met een uitgebreide vervolgles. Bij dit drieluikprogramma hoort tevens een gastspreker en dient er een koppeling te zijn met een monument. Het COVVS realiseert zich dat we hier spreken over meer dan 5000 klassenprogramma's per jaar voor meer dan 200.000 leerlingen! Dat betekent bijna een verdrievoudiging van tijd, aandacht en capaciteit. Gelukkig merkt het COVVS bijna dagelijks dat heel veel mensen en organisaties zich in deze plannen kunnen vinden. Ons doel is duidelijk. Hoe realistisch dat is, kan alleen blijken door het gewoon te doen. Tijd voor actie dus!

WAT HEBBEN WE GEDAAN?

- In gesprekken doelstellingen geformuleerd
- Drie Nederlandse kampen gevraagd naar inhoudelijke programma's
- Basisdocument geschreven

- Domeinnaam www.datnootweer.nl geclaimd
- Comité 4 en 5 mei heeft onderzoeksters Marijke Schuurmans en Esther Captain gevraagd het COVVS te helpen
- Marijke Schuurmans en Esther Captain hebben onderzoek gedaan op scholen

Sinds de formulering van de doelstelling heeft het COVVS niet stil gezeten. Uitgangspunten werden geformuleerd, een geëigende domeinnaam werd geclaimd, de Nederlandse kampen werden benaderd en bevestigd. Onder meer naar hun educatieve programma's en ervaringen met programma's van herinneringsorganisaties, waarbij de Pabo-reis naar Ravensbrück als voorbeeld werd genoemd. Na het formuleren van de doelstelling, een educatief drieluik rond het kampbezoek met koppeling aan gastsprekers en monument, was het van belang eerst een objectief beeld te krijgen van de huidige situatie rond de 'Dat nooit weer-educatie'. Geconstateerd moet worden dat er geen goede gegevens bestaan over het percentage schoolbezoeken aan kampen en herinneringscentra. De belangrijkste poging, het ITF country report 2011, stelt op grond van bezoekersaantallen dat de meeste kinderen wel eens een bezoek aan een kamp of herinneringscentrum hebben gebracht. Het onderzoek houdt echter in die telling geen rekening met kinderen die in hun jeugd meerdere bezoeken brengen. Als ieder dubbelbezoek betekent dat een ander kind nooit een bezoek brengt is die conclusie zelfs zorgelijk. Het ITF country report is bovendien uitsluitend gericht op Holocausteducatie, die verhoudingsgewijs sterker is, dan de andere onderdelen van de 'Dat nooit weer-educatie'. Ik refereerde al even aan het onderzoek van de Nationale Jeugd Raad, dat aangeeft dat onze jongeren vragen om meer ervaringsgerichte informatie over de Tweede Wereldoorlog, oftewel erfgoededucatie. Maar waar te beginnen als je niet weet wat de status van de oorlogseducatie vandaag de dag is. Het is voor het verder uitwerken van dit project belangrijk om de feiten te kennen. We willen immers niet alles opnieuw uitvinden maar voortbouwen op de bestaande praktijk. Het was dan ook een fijne verrassing dat het Nationaal Comité 4 en 5 mei ons te hulp schoot met een onderzoek onder scholen, opleidingscentra voor onderwijzers en docenten en verzets- en herdenkingsorganisaties.

WAT ZEGT HET ONDERZOEK?

- Vijf onderwijstypen benaderd (BO t/m WO); 155 enquêtes uitgezet, 44 reacties (28%)
- Grote verschillen, afhankelijk van inzet en betrokkenheid docent
- 40% doet structureel iets aan bezoek en/of gastspreker, 30 % af en toe
- Middelbare scholen doen meer aan lokale activiteiten dan aan bezoek/gastspreker
- 30% van de Pabo geeft aandacht aan de Tweede Wereldoorlog/wetenschappelijk onderwijs heeft geen programma
- ITF-rapport is specifiek gericht op Holocaust en trekt conclusies op basis van bezoekersaantallen
- Animo voor opname Tweede Wereldoorlog in curriculum is groot
- Belangrijkste bottlenecks: tijd, vervoer en geld

Ondanks dat de korte tijd waarbinnen het onderzoek plaatsvond bevestigde de reacties van respondenten, alsmede de conclusies van het onderzoek, voor een belangrijk deel de uitgangspunten van het COVVS. Bij de scholen blijkt dat 40% vindt dat zij structureel aandacht besteden aan de oorlog. 30% doet dat met behulp van bezoeken en/of gastsprekers. Ook onder de Pabo's en lerarenopleidingen is geen sprake van een structurele aanpak. Veel Pabo's besteden aandacht aan de Tweede Wereldoorlog, maar meestal alleen bij studenten die daar ook belangstelling voor hebben. De lerarenopleidingen gaan ervan uit dat de studenten zelf al zodanig geïnteresseerd zijn, dat zij reeds over de kennis van en over de oorlog beschikken. In de vele gevallen waar sprake is van aandacht voor de Tweede Wereldoorlog, blijkt een uitgesproken lokale verbondenheid. De belangstelling voor een klassikaal museumbezoek houdt meestal verband met de regionale en lokale geschiedenis. Veel onderwijsinstellingen willen een versterking van de aandacht voor lessen die gaan over de Tweede Wereldoorlog die of daar een verband mee leggen. Er zijn daarbij echter een aantal beperkende factoren, niet zozeer in financiële zin, maar meer organisatorisch en roostertechnisch. Er zijn sterke aanwijzingen dat de persoonlijke verbondenheid en motivatie van leerkrachten de doorslaggevende factoren zijn bij het al of niet aandacht besteden aan de 'Dat nooit weer- educatie'.

WAT ZIJN DE RANDVOORWAARDEN?

- Aansluiting zoeken bij bestaande initiatieven: versterken, uitbreiden en op andere plaatsen uitrollen
- Informatiekader bouwen op basis van bestaande educatieve materialen
- Gelijktijdig financieel kader bouwen
- Bij geschiktheid politiek benaderen voor wettelijke opname in het curriculum
- Regelmatig terugkoppelen onder leden COVVS; go/no go volgende stap
- Via de modernste media werken
- Jeugdclankbordgroep oprichten

Het beeld dat na deze maanden van informatievoorziening is verkregen, maakt duidelijk dat het absoluut noodzakelijk is om aandacht te vragen voor de 'Dat nooit weer-educatie'. Als er in de komende jaren niet meer aandacht voor dit thema komt zullen toekomstige generaties de Tweede Wereldoorlog uitsluitend als één van de vensters in een canon gaan beschouwen. Dan is de les waarvoor onze familie en vrienden, ouders en grootvaders stierven, of voor het leven getekend werden, weggespoeld in een historisch perspectief. Dit mag niet gebeuren. Dat maakt dat we de huidige initiatieven om de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog in een breder kader te zetten dan alleen historisch moeten vasthouden en verder moeten uitbreiden en ondersteunen. Veel goed en inhoudelijk educatief materiaal en programma's over de Tweede Wereldoorlog zijn voor handen. Er kan geen twijfel over bestaan dat succesvolle 'Dat nooit weer- educatie' met name lokaal geworteld moet zijn. De beste garantie op succes is naar onze overtuiging een lokale en regionale aanpak. Die ontstaat wanneer slachtoffer-, verzets- en herinneringsorganisaties samen met herinneringscentra een band aangaan met scholen die kiezen voor deze lokale of regionale insteek. Het is juist deze 'gouden driehoek' die inhoud kan geven aan de 'Dat nooit weer-educatie' en die de beste garantie vormt om die educatie voor de toekomst te borgen. Het is ook duidelijk dat we de jeugd zelf moeten betrekken bij de invulling van de programma's en dat we willen werken met de modernste media om een zo goed mogelijk effect te hebben.

PLANNING KOMENDE JAREN

- Februari 2012 Inventariserend onderzoek klaar
- Juni 2012 Programmaopzet klaar
- 2012 Opleiding extra gastdocenten
- 2013 Proefdraaien met enkele scholen
- 2014 Organisatie klaar voor scholen
- 2015 Kampbezoek vormt onderdeel van basisonderwijs en voortgezet onderwijs in Nederland

Als wij ons met zijn allen intensief voor dit educatieve project inzetten, moet het mogelijk zijn in 2015 iedere scholier minimaal één keer in zijn schoolcarrière 'op kampbezoek' te laten gaan! Dat gaat uiteraard niet vanzelf. Eerst zullen we alle Pabo's en lerarenopleidingen bij onze plannen moeten betrekken. De leerkrachten zijn immers onze ambassadeurs van de toekomst. Er zullen meer gastsprekers moeten komen, niet alleen uit de eerste maar ook uit de tweede en derde generatie. Kampen en herinneringscentra zullen moeten worden bekeken, niet alleen op bezoekerscapaciteit maar ook op inhoudelijke capaciteit, om groepen te kunnen ontvangen. Misschien is de koppeling tussen herinnerings- en herdenkingsorganisatie, school en herinneringscentrum nog wel belangrijker. Deze gouden driehoek is ons inziens de basis voor succes. Dit alles moet leiden tot een wettelijke vastlegging van de 'Dat nooit weer- educatie' als leerdoel binnen het Nederlands voortgezet onderwijs in 2015.

Wij hopen dat iedereen net zo enthousiast is over dit initiatief voor de toekomst als wijzelf. Ook hopen we ook dat u inziet dat dit project alleen succesvol kan worden als we er met z'n allen de schouders onder zetten. Wij doen een beroep op uw hulp. Beschikt u over informatie, wilt u helpen met gastsprekers, heeft u ideeën, zeg het ons. U helpt ons ook door het bestaan van dit initiatief te verspreiden: vertel er iedereen over die het wil horen. Hoe meer mensen zich bewust zijn van het bestaan van dit plan, hoe groter de kans op succes!

Mocht u meer informatie willen mail dan naar het volgende emailadres info@datnooitweer.nl Ik hoop op de volgende COVVS-conferentie de eerste successen van dit programma te kunnen melden.

Verslag discussiegroep I

Het schoolproject 'Herinneren in de toekomst'

Gespreksleider: Judith Hopster

Verslag: Aria Sawyer en Marjolijn de Loos

CENTRALE VRAGEN

- welke omissies zitten er in het schoolproject 'Herinneren in de toekomst'?
- welke bijdrage kunnen vrijwilligersorganisaties van oorlogsgetroffenen aan dit schoolproject leveren?
- Hoe kan er door de vrijwilligersorganisaties van oorlogsgetroffenen samengewerkt worden?

DE VERHALEN MOETEN VERTELD WORDEN

Nieuwe activiteiten zoals het schoolproject 'Herinneren in de toekomst' gaan soms ten koste van bestaande activiteiten van organisaties van oorlogsgetroffenen, zo wordt gesteld. En dat kan leiden tot verlies van de eigen identiteit. De vraag is dan hoe sterk er door deze organisaties gehecht wordt aan de eigen identiteit? In een korte discussie hierover komt naar voren dat de eerste generatie niet graag praat over de eigen identiteit, maar wel gezamenlijk het verdriet wil delen. Dit bindende element mag niet worden doorbroken. Er bestaat ook huiver over het laten vertellen van het oorlogsverhaal door de tweede generatie. Maar het dilemma is dat die verhalen toch verteld moeten worden. Feit is dat er meerdere organisaties zijn met een eigen verhaal en dat het dus noodzakelijk is de eigen identiteit te overstijgen.

De Indische gemeenschap heeft van de Joodse en Sinti & Roma gemeenschap geleerd om meer beschouwend met het eigen oorlogsverleden om te gaan. In die zin had de Indische gemeenschap een achterstand, omdat de emigratie naar en het integreren in Nederland (o.a. het leven in barakken, taalachterstand) aanvankelijk alle aandacht opeiste en men in de periode daarna in een soort van nostalgie naar het verleden bleef hangen. Bovendien is de groep Indische Nederlanders bepaald niet homogeen.

HET SCHOLENPROJECT ALS ÉÉN VAN DE MOGELIJKHEDEN

Er wordt opgemerkt dat de door Wimar Jaeger uiteengezette plannen voor projecten in het onderwijs nogal eurocentrisch is, omdat wordt uitgegaan van de Nederlandse situatie. De vraag is of het reëel is dat ook kampen in Nederlands-Indië bezocht kunnen worden of opgenomen kunnen worden in dit project. Een bezoek aan een kamp in Indië zal waarschijnlijk te kostbaar zijn voor scholieren. Daarom zou er op zijn minst een bezoek aan het Indisch Herinneringscentrum Bronbeek in Arnhem en aan het Nationale monument in Den Haag verplicht gesteld moeten worden. Op die manier kan er toch aangesloten worden bij de geschiedenis van de Indische Nederlanders.

Er wordt opgemerkt dat het scholenproject ook niet bedoeld is als enige oplossing, maar meer als één van de mogelijkheden die er zijn binnen het onderwijs. Dit idee is ontstaan naar aanleiding van het besef dat lerarenopleidingen en Pabo's hun studenten slecht voorbereiden op de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog en de herdenkingen. Andere projecten die dit gemis kunnen goedmaken zijn uiteraard ook heel goed denkbaar. Geopperd wordt om een soort van 'pilotgebieden' te maken en daarbinnen verbindingen te creëren door middel van tentoonstellingen over de Tweede Wereldoorlog. De jeugd moet bereikt kunnen worden met de geschiedenis over Nederlands-Indië en niet uitsluitend met die over de Holocaust. Aan de oorlog in Nederlands-Indië lijkt men makkelijk voorbij te lopen, zodat hierover ook geen kennis kan worden overgebracht. Het blijkt dat slechts 2% weet dat de 15e augustus het feitelijk einde van de Tweede Wereldoorlog was. Als het over de Tweede Wereldoorlog gaat, is onder leraren de Holocaust meestal een meer voor de hand liggende keuze dan de oorlog in Nederlands-Indië. Dit ondanks het feit dat Nederlands-Indië ook een kolonie van ons was en als zodanig als onderwerp toch ook behandeld moet worden. Een scholenproject alleen zal waarschijnlijk niet helpen. Het punt is dat leraren doorgaans ook een gebrek aan kennis

hebben over de geschiedenis van Nederlands-Indië. Daarbij komt dat ook de gehanteerde terminologie door leraren vaak niet correct gebruikt wordt.

VERSCHILLEN IN OORLOGSBELEVING

Er wordt kort gesproken over het verschil in oorlogsbeleving door mensen die respectievelijk de oorlog in Nederland en Nederlands-Indië hebben meegemaakt. In Nederland vloeiende bezetting door de Duitsers voort uit een ideologie, waartegen gestreden kon worden. In Nederlands-Indië ging het Japan om uitbreiding van territorium waarbij duizenden Nederlanders zijn omgekomen, onder andere aan de Birma spoorweg. Deze geschiedenis blijkt in Nederland bij velen onbekend te zijn. In feite heeft Nederland de aansluiting met de Indische gemeenschap gemist. Wellicht moeten KNIL-mensen alternatieven bedenken om het verhaal over de oorlog in Nederlands-Indië meer bekendheid te geven. De vraag is op welke manier er het beste informatie overgebracht kan worden aan de volgende generaties over deze episode.

WEINIG GASTSPREKERS OVER ZUIDOOST AZIË

Het Gastsprekerinstituut in Westerbork beschikt over Indische sprekers, maar hun aantal is gering. Daarnaast bestaat er de Stichting Gastdocenten Zuidoost Azië. Hun beider doel is de vierde en vijfde generatie te bereiken. Helaas blijkt er weinig vraag te zijn naar gastsprekers die een verhaal kunnen vertellen over de geschiedenis van Zuidoost Azië. Wellicht is het een idee dat beide stichtingen hun krachten bundelen om jongeren te bereiken met het verhaal over Zuidoost-Azië. Daarbij is het van belang na te denken welke boodschap er in dit verband aan de jongere generatie gegeven moet worden.

WEINIG AANDACHT VOOR DE OORLOG IN NEDERLANDS-INDIË

Er is geen structuur binnen het onderwijs wat betreft bovengenoemde thema's. Er moet eerst een historisch kader voor het onderwijs op de Pabo's en lerarenopleidingen worden uitgedacht. Dat ontbreekt namelijk volledig. Historici zouden zich hierover moeten buigen. Van belang is om gastdocenten hierbij te betrekken, aangezien zij op dit gebied ervaringsdeskundigen zijn. Het is belangrijk dat het historische kader een plaats krijgt binnen curricula en de opleidingen van geschiedenisdocenten, omdat het

merendeel weinig weet over Zuidoost Azië. Er bestaan weliswaar onderwijspakketten, maar er is blijkbaar weinig interesse voor. Ze worden namelijk weinig opgevraagd en gebruikt. Hoewel er aan de oppervlakte weinig lijkt te gebeuren, gebeurt er gelukkig toch wel iets.

Daarom wordt het idee geopperd om vanuit het COVVS het ministerie van VWS op te roepen iets te doen ten aanzien van de aandacht in het onderwijs voor de oorlog in Nederlands-Indië. Temeer daar het ministerie van Onderwijs geen duidelijke doelen op dit terrein heeft geformuleerd. De vergadering stelt dat het een morele plicht van de overheid is om naast de Tweede Wereldoorlog in Europa ook die in Nederlands-Indië voor het voetlicht te brengen. Niet in de laatste plaats omdat er sprake is van een duidelijke onderlinge samenhang. Daarbij is het van belang onder meer te focussen op de verbondenheid in leed. In Zuidoost Azië leed men in een andere omgeving, maar niet minder dan in Europa. Er is sowieso weinig aandacht voor het Nederlandse erfgoed met betrekking tot Nederlands-Indië. Aan de Tweede Wereldoorlog in Nederland is veel bekendheid gegeven: in boeken, films, documentaires, herdenkingen, etcetera. Voor Nederlands-Indië geldt dat in veel mindere mate. Daarom is samenwerking tussen de vrijwilligersorganisaties van oorlogsgetroffenen van Europa en Nederlands-Indië van belang. Zeker als het gaat om het doorgeven van kennis over de Tweede Wereldoorlog.

SAMENVATTING

1. In het scholenproject 'Herinneren in de toekomst' moet de oorlog in Nederlands-Indië als thema meegenomen worden.
2. Samenwerking tussen de Stichting Gastdocenten Zuidoost Azië en het Gastsprekerinstituut in Westerbork is van belang.
3. Er moet een duidelijk kader worden opgesteld dat opgenomen kan worden binnen het curriculum van scholen over de Tweede Wereldoorlog door het Ministerie van Onderwijs. Dat geldt zeker ten aanzien van de lerarenopleidingen en Pabo's. Van belang daarbij is dat er in de curricula aandacht is voor zowel de Tweede Wereldoorlog in Europa, als die in Nederlands-Indië.

Verslag discussiegroep 2

Het schoolproject 'Herinneren in de toekomst'

Gespreksleider: Truus Divendal

Verslaglegging: Marijke Schuurmans

CENTRALE VRAGEN

In deze discussiegroep staat de overdracht van de herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog in Europa en in het voormalig Nederlands-Indië in het onderwijs centraal. Het gaat daarbij om drie vragen:

- Op welke wijze kan de overdracht van de herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog in het onderwijs gefaciliteerd worden?
- Hoe moet het schoolproject 'Herinneren in de toekomst' vorm krijgen?
- Welke factoren zijn er van belang voor de participatie van scholen aan een dergelijk project?

SCHOLEN INTERESSEREN VOOR EDUCATIE OVER DE TWEDE WERELDOORLOG

Het onderwijsproject 'Herinneren in de toekomst' om scholen te interesseren voor educatie over de Tweede Wereldoorlog is een gigantisch project. Niet alle scholen hebben interesse voor dit onderwerp. Structuurle aandacht voor de Tweede Wereldoorlog is er al helemaal zelden. Een gunstige uitzondering daarop vormt de Nicolaas Maessschool in Amsterdam die het monument 'Vrouwen van Ravensbrück' heeft geadopteerd. Dit heeft automatisch geleid tot een grotere betrokkenheid van de leerlingen van deze school. Weliswaar bestaat het project 'adopteer een monument' al sinds 1985, maar in de praktijk zijn er nog maar weinig monumenten die geadopteerd zijn. Gastdocenten kunnen een belangrijke rol spelen bij activiteiten rondom monumenten door scholen hierbij te begeleiden. Uitgangspunt bij de scholing over de Tweede Wereldoorlog is altijd de boodschap over recht en onrecht, ook in de huidige samenleving. De vraag is hoe de lessen hierover worden vormgegeven en welke boodschap er wordt meegegeven.

VORM EN INHOUD GEVEN AAN HET ONDERWIJSPROJECT

Er wordt in deze discussiegroep gepleit voor een canon met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog: er zou een soort draaiboek moeten komen met een aantal onderwerpen die standaard aan bod komen in het kader van lessen over de Tweede Wereldoorlog. Hierdoor ontstaat er vanzelf meer eenheid en samenhang in het onderwijsprogramma. Dit is belangrijk omdat helaas de kennis van de Tweede Wereldoorlog bij docenten nogal eens tekort schiet, evenals de belangstelling hiervoor. Gastdocenten kunnen in die leemte voorzien en ook een extra element toevoegen. Dat geldt zeker voor de eerste generatie die de oorlog zelf heeft meegemaakt, maar ook vertegenwoordigers van de tweede generatie zijn bijna altijd goed ingevoerd en zeer betrokken. Daarom zijn zij heel goed in staat de taken van de eerste generatie over te nemen als die er niet meer is.

De stelling die Wimar Jaeger van de Stichting Vriendenkring Oud-Dachauers in zijn lezing poneerde, dat er geen onderscheid moet worden gemaakt tussen de verschillende achtergronden van gastdocenten en hun ervaringen bij hun inzet op scholen, wordt onderschreven. Men is het ook eens met de strekking van de lezing van Wimar Jaeger ten aanzien van morele waarden, ontleend aan de lessen van de Tweede Wereldoorlog. Dat wil zeggen dat deze ook betrekking hebben op de huidige en toekomstige maatschappij. Wel vindt men het van belang dat er in de lessen ook aandacht moet zijn voor de periode van voor de kampen, met name voor de gebeurtenissen die hebben geleid tot het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. Benadrukt wordt ook dat het onderwijs duidelijk dient te maken dat het uitsluiten van bepaalde groepen een mechanisme is dat ook vandaag de dag vaak voorkomt. De geschiedenis van de concentratiekampen behoort de basis te blijven van het verhaal van de Tweede Wereldoorlog, anders wordt het een moeras. Persoonlijke verhalen zijn daarbij van groot belang, omdat ze als kapstok dienen voor het grote verhaal dat daaraan kan worden opgehangen.

HERINNERINGEN VEILIG STELLEN VOOR DE TOEKOMST: DE NIEUWE RICHTING VOOR ORGANISATIES

Wimar Jaeger stelde in zijn betoog dat veel organisaties naar binnen zijn gekeerd. De deelnemers wordt gevraagd wat zij vinden van deze stelling en tevens van Wimars pleidooi om te zoeken naar een nieuwe richting.

Een van de reacties op deze vraag is dat de comités herkenbaar moeten zijn voor andere groepen. Daarbij is persoonlijk contact heel belangrijk. Door bijvoorbeeld scholen, buurthuizen en scouting te benaderen kan een groter deel van de jeugd worden aangesproken. Veel comités lukt het om dit contact te leggen. Maar de vraag is of het ook lukt om het belang van het herdenken van de Tweede Wereldoorlog aan kinderen over te brengen. De vergadering is van mening dat dit vooral lukt door het vertellen van een persoonlijk verhaal.

Het Comité Vrouwenconcentratiekamp Ravensbrück heeft in dit kader veel ervaring opgedaan. Het organiseert samen met leraren uit het voortgezet onderwijs onder meer reizen naar het voormalig kamp Ravensbrück voor scholieren. Dit gebeurt al vanaf 1985, waarbij het comité tijdig maatregelen voor verjonging genomen heeft om zodoende de voortgang van dit project zeker te stellen. Een andere methode om de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog voor de toekomst te bewaren, is de reis voor Pabo-studenten naar voormalige concentratiekampen. Dat gebeurt sinds zes jaar in samenwerking met de educatieve afdeling van Kamp Westerbork en de educatieve afdeling in Ravensbrück. Aankomende docenten vormen in dit verband een belangrijke doelgroep. Zij zijn verantwoordelijk voor het doorgeven van kennis over de Tweede Wereldoorlog. Er waren verschillende redenen voor de keuze van Ravensbrück als bestemming in het kader van de Pabo-reis. Auschwitz zou te heftig zijn vanwege het feit dat dit een vernietigingskamp was. Bovendien had Ravensbrück een bijzondere status als strafkamp, omdat hier veel verzetsmensen en vrouwen werden geïnterneerd.

De ervaring vanuit de Nederlands-Indische hoek met workshops op scholen is dat veel docenten weinig kennis over de Tweede Wereldoorlog hebben. Dat geldt zeker met betrekking tot Nederlands-Indië. Verteld wordt dat docenten aangeven dat ze veel moeten voorbereiden voor een bezoek van een gastdocent, omdat ze niet of nauwelijks kennis hebben over de specifieke

geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog. Verder is het gelukkig de ervaring dat leerlingen zeer geïnteresseerd zijn in dit onderwerp.

Verder wordt benadrukt dat het in de praktijk heel moeilijk blijkt om aandacht voor de Tweede Wereldoorlog in de vorm van gastdocenten of schoolbezoek verplicht te stellen. Niet alle scholen staan hiervoor open. Daarom zouden deze scholen geënthousiasmeerd moeten worden.

PRAKTISCHE ASPECTEN SCHOOLPROJECT

Er zijn een aantal zaken waar rekening mee moet worden gehouden bij het maken van een draaiboek voor het onderwijs over de Tweede Wereldoorlog. Ten eerste moet het programma geïntegreerd worden in het reguliere schoolprogramma. Ten tweede moeten docenten er niet te veel werk aan hebben, anders wordt de drempel te hoog en is het gedoemd te mislukken. Bovendien moet er draagvlak voor zijn. Gesteld wordt dat er al veel lespakketten over de Tweede Wereldoorlog zijn, maar dat het nu juist de vraag is hoe je daar interesse voor kunt wekken?

EUROCENTRISCH PERSPECTIEF TWEDE WERELDOORLOG

De aandacht voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog blijft sterk gericht op de oorlog in Europa. De Tweede Wereldoorlog in voormalig Nederlands-Indië is doorgaans maar een voetnoot in de schoolboekjes. Daarom willen de 4 en 5 mei comités ook de geschiedenis van Nederlands-Indië in de Tweede Wereldoorlog integreren in hun voorlichtingscampagnes en activiteiten.

Een van de voorstellen is om de overeenkomstige elementen tussen de Tweede Wereldoorlog in Europa en in de Pacific samen te brengen in een stripboek. Dit naar analogie van het stripboek 'De Terugkeer' en 'De ontdekking' om op deze manier de Tweede Wereldoorlog in een bredere perspectief aan de orde te stellen. Het Indisch Herinneringscentrum zou een belangrijke rol kunnen spelen als plek waar scholen kunnen kennismaken met de geschiedenis van Nederlands-Indië.

STIMULANS EDUCatieve ACTIVITEITEN

Opgemerkt wordt dat het via het project monumentenadoptie mogelijk is om scholen ook naar musea te laten gaan. Er wordt

in dit verband gewezen op een 'Europees subsidiepotje' dat er bestaat voor educatieve activiteiten. Wel is het probleem dat de meeste vrijwilligersorganisaties van oorlogsgetroffenen over te weinig mensen beschikken die kunnen worden ingezet voor educatieve projecten. Dit terwijl de adoptie van monumenten veel activiteiten voor deze organisaties genereert. Nochtans is het belangrijk om na te gaan wat de motivatie is van scholen om monumenten te adopteren en waarom scholen het herdenken van de Tweede Wereldoorlog belangrijk vinden. Deze kennis kan benut worden om niet-geïnteresseerde scholen toch te overtuigen. In dat verband is het goed om te weten dat er hoe dan ook in elke regio wel een link met de Tweede Wereldoorlog kan worden gelegd. Scholen kunnen een bepaalde geschiedenis aan regionale plekken ophangen en de regionale plekken centraal stellen. Niet alleen monumenten kunnen ingezet worden om meer aandacht te genereren voor de Tweede Wereldoorlog, maar ook andere objecten en plekken zijn herinneringsplekken. Met andere woorden: er zijn voor scholen vele mogelijkheden om aandacht te besteden aan de Tweede Wereldoorlog.

BEREIKEN VAN JONGEREN

Er wordt geconstateerd dat vernieuwing, in de zin van educatieve activiteiten gericht op scholen, soms wordt tegengehouden door het bestuur van organisaties van oorlogsgetroffenen. Men wil jongeren wel bereiken, maar weet niet altijd goed hoe. Maar jongeren zijn zeker wel geïnteresseerd in de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, als ze maar getriggerd worden. Dat kan bijvoorbeeld via de omweg van foto's of verhalen van opa en oma. Die kunnen als kapstok dienen voor het bredere verhaal van de Tweede Wereldoorlog, inclusief de lessen die er te trekken zijn voor nu en de toekomst.

SAMENVATTING

Niet alleen leerlingen, maar ook docenten hebben doorgaans weinig kennis van de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog. Maar docenten zijn wel nodig om de geschiedenis en de herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog op de jeugd over te brengen en de kennis over deze periode te waarborgen. Daarom zou er een canon van de Tweede Wereldoorlog moeten komen en een draaiboek om alle onderwerpen in dat kader op een evenwichtige

manier aan bod te laten komen. De adoptie van monumenten is een belangrijk vehikel voor activiteiten in het kader van de Tweede Wereldoorlog in het onderwijs, evenals schoolbezoek aan oorlogs- en verzetmuseum. Op dit moment zijn er nog relatief weinig scholen die participeren in dergelijke activiteiten. Het is daarom van belang om na te gaan hoe dat komt. Daarbij is het prettig te weten dat er in Nederland veel plekken zijn waar wel iets belangrijks gebeurd is tijdens de Tweede Wereldoorlog. Deze plekken kunnen, naast monumenten, heel goed worden ingezet voor de overdracht van herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog. Het lijkt verstandig docenten niet teveel te belasten met allerlei geregeld voor het uitvoeren van educatieve activiteiten. Integendeel, het moet de docenten gemakkelijk gemaakt worden. Op inhoudelijk vlak moeten de overeenkomsten tussen de gebeurtenissen van de Tweede Wereldoorlog in Europa en die in de Pacific gezamenlijk aan bod komen in de lesmethoden, bijvoorbeeld in de vorm van een stripboek. De boodschap die centraal dient te staan in educatieve activiteiten met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog is dat een politiek systeem nooit opgehangen mag worden aan één persoon.

Verslag discussiegroep 3

Het schoolproject ‘Herinneren in de toekomst’

Gespreksleider: Joke Koningh
Verslaglegging: Mari-Ange Delen

CENTRALE VRAAG

Hoe kan er beter worden samengewerkt tussen de verschillende vrijwilligersorganisaties van oorlogsgetroffenen in het kader van de overdracht van de herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog in Europa en in het voormalig Nederlands-Indië aan toekomstige generaties?

Allereerst wordt vastgesteld dat het belangrijk is dat toekomstige generaties beseffen dat de oorlog in Nederlands-Indië nog enkele maanden voortduurde toen Europa al was bevrijd. Het officiële einde van de Tweede Wereldoorlog was 15 augustus 1945. Daarna brak in Indië een burgeroorlog uit, een periode die bekend staat als de Bersiap. Nederland was niet voorbereid op de onafhankelijkheidswens van Indonesië. Daar is nu gēne over. Een deelnemer merkt op dat oorlogen zoals wij die kennen er niet meer zijn. Nu zijn er op vele plaatsen in de wereld burgeroorlogen en wij moeten ons daar, ook in het kader van educatie, op instellen. Zouden we ons niet op de beginselen van Roosevelt moeten richten, die van de ‘four freedoms’: freedom of speech, freedom of religion, freedom of want en freedom of fear? Dat zijn belangrijke universele waarden, waar in feite ook in de Tweede Wereldoorlog voor gestreden is. Bij het onderwijs over de Tweede Wereldoorlog op scholen is dit wellicht een werkbaar concept, dat bovendien de oorlog in Europa en Nederlands-Indië kan verbinden. Spreker heeft de Society Indonesia -Nederland opgericht om de band met Indonesië te versterken. Indonesiërs hebben ook minder problemen met de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog dan wij. Niettemin zijn de afstammelingen van de 300.000 mensen die Indië na de oorlog moesten verlaten nog niet klaar met gedenken. Wat er in Nederland met Joden en Roma en Sinti gebeurde is bij praktisch iedereen bekend. Wat er tijdens de oorlog in Indië

gebeurde niet. Daar zijn de Indische Nederlanders te bescheiden over geweest. Wat hen met name nog steeds steekt is dat Japan, in tegenstelling tot Duitsland, nog altijd geen schuld heeft erkend. De Indische gemeenschap kan in dat opzicht iets leren van de Joodse en Roma-Sint-groep die dat ten aanzien van Duitsland wel is gelukt, al is die situatie moeilijk te vergelijken.

SCHOOLPROJECT EUROCENTRISCH

Een deelnemer merkt op dat er bij Indische Nederlanders grote teleurstelling bestaat over het onderwijs met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog. Er wordt daarin vrijwel uitsluitend uitgegaan van de Nederlandse situatie. Ook in het voorgestelde schoolproject ‘Herinneren in de toekomst’ is dat het geval en is de invalshoek eurocentrisch. Bijvoorbeeld bij de belangrijke doelstelling om iedere scholier in zijn schoolcarrière een kamp te laten bezoeken. Daar wordt waarschijnlijk niet op de kampen in Nederlands-Indië gedoeld. Maar los daarvan is het onderwijs over Indië in dit schoolproject niet gewaarborgd. Als er al over gesproken wordt, dan gebeurt dat vaak met de verkeerde terminologie. Dat geldt ook voor bestaand lesmateriaal. Zo wordt er bij de onafhankelijkheidsstrijd van Indonesië op scholen nogal eens gesproken van ‘koloniale oorlog’, in plaats van over politionele acties.

Ook veelzeggend is dat bij een enquête onder 800 ondervraagde scholieren slechts 2% wist dat het einde van de Tweede Wereldoorlog op 15 augustus is. Persoonlijk is hij daarom niet verheugd over het scholenproject, met name omdat de aandacht voor Nederlands-Indië daarin veronachzaamd wordt. Een positief element zou zijn als Bronbeek en het Indisch monument in Den Haag als verplichte excursie-onderdelen zouden worden ingevoerd. Er zijn ook nog andere opties voor scholen. Zo bestaat er een KNIL-museum, en zijn er oud-militairen beschikbaar die een verhaal over Indië kunnen vertellen. Met andere woorden: er zijn alternatieven om het verhaal over de oorlog in Nederlands-Indië

over het voetlicht te brengen omdat een bezoek aan Indonesië en de kampen geen reële mogelijkheid is vanwege de grote afstand en de hoge kosten.

GASTSPREKERS EN NEDERLANDS-INDIË

Opgemerkt wordt dat het Steunpunt Gast sprekers Westerbork ook bemiddelt voor Indische gast sprekers op scholen. De belangstelling daarvoor schijnt vanuit de scholen gering te zijn. De vraag is hoe die belangstelling kan worden bevorderd en wie daartoe het initiatief wil nemen. Als het gaat om de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog en de verschillen tussen Europa en Indië is een van de grote verschillen dat de Duitse bezetting voortkwam uit een ideologie, een fascistische ideologie. Toen de uitwassen van het nationaal-socialisme zich openbaarden was er verzet en kon daarover gediscussieerd worden. In Japan zat er achter hun agressie in Zuid Oost Azië geen ideologie, dat maakte het praten erover na de oorlog ook lastiger. Met andere woorden, in het kader van het onderwijs over de Tweede Wereldoorlog is het gemakkelijker te discussiëren over het nazisme dan over de agressie van Japan. Ook in educatieve zin is dat wellicht interessanter. Maar wat vooral moeilijk is te accepteren voor Indische Nederlanders is dat er zo weinig bekend is over de oorlog in Nederlands-Indië, over de duizenden mensen die in de kampen, of in krijgsgevangenschap, zijn omgekomen. Vandaar ook de roep om aandacht voor de oorlog in Nederlands-Indië. Dat gevoel van miskennis is begrijpelijk. Want ook de leus 'Dat nooit weer' van het schoolproject 'Herinneren in de toekomst' slaat terug op de Tweede Wereldoorlog in Europa, de Jodenvervolging, de onvrijheid van het nazisme en is niet geënt op de oorlog in Nederlands-Indië.

SAMENWERKING GASTDOCENTEN EUROPA EN ZUID-OOST AZIË

Wat het gastdocentschap betreft worden de aanwezigen opgeroepen zich daarvoor op te geven bij het Gast sprekersinstituut van Kamp Westerbork. Er zijn immers heel veel verhalen te vertellen. Westerbork heeft deze gastdocentenpoule goed georganiseerd en de onkosten die gast sprekers maken worden vergoed. Aangegeven wordt dat er contact is tussen Ankie Werner (Gastdocenten Zuid-Oost Azië) en Gemma Groot Koerkamp (Steunpunt Gast sprekers Westerbork) om te kijken hoe men onderling kan samenwerken.

Stichting Herdenking Zuid-Oost Azië heeft hierin overigens geen taak. Ter discussie komt de vraag welke boodschap de gastdocenten moeten overdragen? Gereageerd wordt met de opmerking dat er met de gast sprekers van Westerbork algemeen geldende afspraken gemaakt worden. Een zo'n afspraak is dat de eigen docent, bijvoorbeeld aan de hand van het stripverhaal 'De Terugkeer', het verhaal van Indië vertelt. Vervolgens vertelt de gastdocent zijn eigen verhaal. De kennis van de oorlog in Nederlands-Indië bij de eigen docenten zou via opfriscursussen verbeterd kunnen worden, is een suggestie. Het wordt betreurd dat de ervaringsdocenten aan het uitsterven zijn en dat het vertellen van ooggetuigenverhalen niet meer mogelijk is.

Wat de Tweede Wereldoorlog in Europa betreft, wordt gemeld dat het Comité Vrouwenconcentratiekamp Ravensbrück een reis organiseert voor Pabo- en geschiedenisstudenten naar Ravensbrück. Getuigen die over Ravensbrück kunnen vertellen sterven uit, maar de iets jongeren kunnen toch gewoon vertellen over het dagelijks leven in de oorlog. Dat kan ook heel waardevol zijn. Een afvaardiging van de Nationale Hannie Schaftherdenking meldt dat deze organisatie zich gaat aansluiten bij het COVS en benadrukt de kracht van het verhaal van de eerste generatie. Maar we kunnen toch niet heen om de vraag hoe het straks verder moet? In ieder geval is een bundeling van krachten belangrijk tussen het Europese en het Indische oorlogsverhaal.

GEZAMENLIJK LESPAKKET

De vraag is of het mogelijk is om een gezamenlijk lespakket te maken. Gemeld wordt dat er geen garantie is dat zo'n lespakket dan ook gebruikt wordt. Er bestaan nu ook lespakketten die niet worden gebruikt. Iemand memoreert dat zijn kleinkinderen op school het stripboek 'De Terugkeer' niet hebben gehad. In een reactie wordt opgemerkt dat het stripboek ook in de boekhandel verkrijgbaar is en dat het daar heel goed verkocht wordt. Ook weet betrokkene dat er vele positieve reacties zijn gekomen op deze verbeelding van de oorlog in Nederlands-Indië. Ook zit er een lespakket bij het stripboek. Wat ook wel gebeurt is dat scholen het stripboek alvast besteld hebben om er later mee te gaan werken. Dit om ook een positief geluid te laten horen. Een deelnemer stelt dat de discussie over de aandacht voor de Tweede Wereldoorlog binnen de Pabo's heel goed is. Het

ministerie van Onderwijs moet voorschrijven dat docenten het verhaal van Indië vertellen in samenhang met het verhaal in Nederland. Een ander meldt dat hij van het ministerie van VWS hoorde dat een van de eindexamenonderwerpen in het schooljaar 2011-2012 'dekolonisatie' is, maar dat gaat over Vietnam. Die keuze wordt betreurd en gezien als een gemiste kans. Niettemin wordt er gesteld dat je moet blijven doorgaan vanuit je eigen missie. Niet iedereen zal altijd even geïnteresseerd zijn in de boodschap die je te vertellen hebt. Dat hoeft ook niet. In potentie is er immers een hele grote groep te benaderen. Dat moet je vanuit een positieve insteek doen. Mensen haken af als je dat vanuit een slachtofferrol doet.

Een deelnemer merkt op dat het verhaal van Wimar Jaeger minder eurocentristisch is dan in het projectplan staat. Ook Esther Captain, die er vooral is voor de Indische invalshoek, is bij het project betrokken. Haar betrokkenheid drukt uitdrukkelijk de wens tot samenwerking uit. Vanuit de vrijwilligersorganisaties van oorlogsgetroffenen moeten we het ministerie van VWS vragen om het ministerie van Onderwijs onder druk te zetten om in het onderwijs meer aandacht te besteden aan de oorlog in Nederlands-Indië en de naweeën daarvan. Indische Nederlanders valt zelf ook wel wat te verwijten. De meesten van hen zijn heel lang blijven hangen in nostalgie over Indië en kunnen nu pas de doden herdenken. Door iemand anders wordt erop gewezen dat er onderling hele grote verschillen zijn binnen de groep Indische Nederlanders. Sommigen gaan zo vaak als mogelijk is naar Indonesië, anderen willen er nooit heen. En er zijn mensen die nog steeds problemen hebben met Japan en alles wat daarmee te maken heeft. Dat geldt uiteraard ook voor de getroffen en de oorlog in Europa hebben meegemaakt en de gevoeligheid voor alles wat Duits is, tot en met het reizen door Duitsland en het al dan niet rijden in Duitse auto's.

SAMENVATTING

- Voor het Scholenproject moet de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië en de naweeën daarvan worden meegenomen.
- De Stichting Gastdocenten en Gastsprekers Westerbork moeten samenwerken en de oorlog in Europa en Nederlands-Indië in educatieve zin met elkaar in verband brengen.

- Ten aanzien van het onderwijs moet er druk uitgeoefend worden op het Ministerie van Onderwijs om binnen de lerarenopleidingen aandacht te geven aan de Tweede Wereldoorlog.

1945: 5 MEI EN 15 AUGUSTUS

Het verschil – De overeenkomst – Hoe verder?

Het bestuur van het COVVS nodigt u uit aanwezig te zijn op de thema- en discussiebijeenkomst die op 14 januari 2012 gehouden wordt in Arnhem.

Op deze bijeenkomst treffen afvaardigingen van organisaties en comités, die betrokken zijn bij de verwerking van de Tweede Wereldoorlog in Nederland en in het voormalig Nederlands Indië, elkaar. Het doel is vast te stellen dat er ondanks verschillen ook overeenkomsten zijn. Daarbij is onder meer de vraag aan de orde op welke wijze de overdracht van de herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog in het onderwijs gemeenschappelijk vorm kunnen worden gegeven.

De bijeenkomst heeft plaats op: zaterdag 14 januari 2012
En wordt gehouden in: Het Indisch Herinneringscentrum Bronbeek
Velperweg 147 te Arnhem
In de Sumatrazaal

PROGRAMMA:

- 10.00 uur Ontvangst
- 10.30 uur Opening door Dik de Boef, voorzitter van het COVVS
- 10.40 uur E. Mutter, bestuurslid Stichting Herdenking 15 augustus 1945
- 11.00 uur Yvonne van Genugten over de betekenis van het Indisch Herinneringscentrum en de tentoonstelling *Het verhaal van Indië*
- 11.20 uur Wimar Jaeger over 'Herinneren in de toekomst', het schoolproject van het COVVS

- 12.15 uur Lunchbuffet met Indische gerechten

- 13.15 uur Rondleiding tentoonstelling *Het verhaal van Indië*
- 14.15 uur Opsplitsen in drie discussiegroepen:
 1. 15 augustus 1945, einde WO II: de betekenis voor Nederland
 2. Waarde en functie van het Indisch Herinneringscentrum
 3. Het schoolproject 'Herinneren in de toekomst'
- 15.15 uur Conclusies uit de discussiegroepen

- 15.45 uur Afsluiting

Deelnemende organisaties themadag 14 januari 2012

1945: 5 mei – 15 augustus Het verschil – De overeenkomst – Hoe verder?

Amsterdams 4/5 mei Comité
Buchenwald Comité
Centraal Orgaan Voormalig Verzet en Slachtoffers (C.O.V.V.S.)
Comité Vrouwenconcentratiekamp Ravensbrück
Contact Commissie Noord-Holland Zuid
Indisch Herinneringscentrum
Indisch Platform
Koninklijk Tehuis voor Oud-militairen en Museum Bronbeek
Landelijke Kontaktgroep Verzetsgepensioneerden (LKG)
Ministerie van V.W.S.
Nationaal Comité 4 en 5 mei
Nationaal Comité Herdenking Capitulatie in Wageningen
Nationaal Fonds voor Vrijheid en Veteranenzorg (vfonds)
Nederlands Dachau Comité
Nederlands Instituut Sinti en Roma
Stichting 1940-1945
Stichting Grebbeberg
Stichting Herdenking Birma-Siam Spoorweg en Pakan Baroe Spoorweg (SHBSS)
Stichting Herinnering 15 augustus 1945
Stichting Herinneringscentrum Bronbeek
Stichting Indisch Erfgoed
Stichting Herdenking Februaristaking 1941
Stichting Japanse Ereschulden
Stichting Japanse Vrouwenkampen
Stichting Nationale Hannie Schaft Herdenking
Stichting Nusantara Amsterdam
Stichting Pelita
Stichting Samenwerkend Verzet 1940-1945
Stichting Vrienden van Lingadjati
Stichting Vriendenkring Mauthausen
Stichting Vriendenkring Neuengamme
Stichting Vriendenkring Oud-Dachauers
Vereniging Kinderen van Verzetsdeelnemers

